

Yuliia Halakhova

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-1610-387X>
e-mail: yuliia.halakhova@onet.pl

Polityka narodowościowa Ukrainy w latach 2000–2022

1. Wprowadzenie

Losy państwa ukraińskiego w okresie jego niepodległości były ściśle powiązane z problemami o charakterze etniczno-narodowym. Władze państwowe starały się zapobiegać konfliktom narodowościowym przez wdrażanie odpowiednich rozwiązań normatywnych oraz działania o charakterze doraźnym. Polityka narodowościowa niepodległej Ukrainy była prowadzona w kontekście procesów państwowotwórczych w zmiennych uwarunkowaniach wewnętrznych i zewnętrznych. Koncepcja tej polityki opierała się na założeniu, że państwo powinno opracowywać i realizować programy, skierowane na potrzeby wszystkich narodowości zamieszkujących Ukrainę, w tym narodu tytularnego, a także tworzyć warunki dialogu między organami władzy państwowej i przedstawicielami mniejszości narodowych.

Intensywne badania stosunków narodowościowych i polityki etnicznej rozwinęły się dopiero po odzyskaniu przez Ukrainę niepodległości. W Ukraińskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej w ramach tzw. leninowskiej polityki narodowościowej były prowadzone badania w tym zakresie, które ze względu na wagę problemu znajdowały się pod ścisłym nadzorem władzy komunistycznej i wpływem ideologicznym. W strukturach Akademii Nauk Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, istniejącej w latach 1936–1991, nie powołano samodzielnego instytutu, zajmującego się problematyką narodowościową. Od połowy lat sześćdziesiątych XX w. zagadnieniem tym zajmował się Jurij Rymanenko, który prowadził badania naukowe nad „ukraińskim burżuazyjnym nacjonalizmem” w oparciu o teorię nacjonalizmu¹. Ważną rolę w ukraińskich badaniach narodowościowych odegrał Wsewołod Naułko, autor wielu prac poświęconych strukturze etnicznej Ukraińskiej SRR². Ponadto problematyką narodowościową

¹ Zob. Ю. Римаренко, *Український буржуазний націоналізм – ворог інтернаціонального єднання трудящих*, Київ 1970; Ю. Римаренко, *«Буржуазний націоналізм та його „теорія” нації»*, Київ 1974.

² Zob. m.in. В. Наулко, *Етнічний склад населення Української РСР*, Київ 1965.

badano w Instytucie Historii Akademii Nauk USRR. W gronie tych badaczy należy wymienić Ołeksandra Majborodę, zajmującego się m.in. krytyczną analizą etnogenezy burżuazyjnych koncepcji ukraińskiego narodu (1987)³ oraz polityką narodowościową.

Dopiero w 1991 r. utworzono Instytut Badań Politycznych i Etniczno-Narodowościowych im. Iwana Kurasa, będący częścią Akademii Nauk Ukrainy (od 1994 r. Narodowej Akademii Nauk Ukrainy). Oprócz wspomnianych wyżej naukowców, tworzących podwaliny badań narodowościowych także w niepodległej Ukrainie należy nadmienić m.in. Mirosława Dnistriańskiego⁴, Wołodymira Jewtucha⁵, Serhija Rymarenko⁶. W latach dziewięćdziesiątych XX w. ukazało się wiele wartościowych prac: *Stosunki narodowościowe w Ukrainie w XX w. (zbiór materiałów i dokumentów)*, red. I. Kuras i in., Kijów 1994; *Mała encyklopedia etnopaństwowznawstwa*, red. J. Rymarenko, Kijów 1996; *Procesy narodowościowe w Ukrainie. Historia i współczesność (dokumenty i materiały)*, red. W. Panibud'łaska, Kijów 1997; *Etnopolityka w Ukrainie. Dokumenty i materiały*, red. W. Jewtuch, Kijów 1998.

W Polsce po upadku komunizmu badania nad problematyką narodowościową Ukrainy prowadziło wiele ośrodków naukowych w Warszawie, Wrocławiu i Lublinie. W gronie znanych badaczy z zakresu powyższej problematyki możemy wymienić m.in. Piotra Eberhardta⁷ oraz Walentego Baluka⁸.

Celem poznawczym artykułu było określenie: 1) uwarunkowań wpływających na stosunek władz państwowych do zamieszkujących na Ukrainie grup mniejszościowych; 2) wyjaśnienie istoty separatyzmu i nacjonalizmu jako elementów destabilizujących państwo ukraińskie oraz 3) wskazanie kluczowych czynników wewnętrznych i zewnętrznych migracji oraz jej skutków. Praca uwzględnia zmienność tożsamości narodu ukraińskiego po tzw. pomarańczowej rewolucji (2003–2004) oraz tzw. rewolucji godności (2013–2014). Warto przy tym wskazać, że niestabilna sytuacja polityczna w państwie, której emanacją były wydarzenia w Kijowie, pociągnęły za sobą zdecydowaną reakcję Federacji Rosyjskiej, rzutującą na kształtowanie świadomości „narodu rosyjskiego” na Wschodzie. Skutkiem wpływu psychologicznego na społeczeństwo ukraińskie było stworzenia odpowiedniego stanowiska wobec sytuacji, dlatego w rzeczywistości występuje nie tylko interwencja w przestrzeń informacyjną państwa, lecz także interwencja w świadomość ludzi. Warto uwzględnić, że na okupowanych terytoriach Ukrainy był wydany najpierw zakaz oglądania telewizji ukraińskiej, a później

³ О. Майборода, *Критика буржуазних концепцій етногенезу українського народу*, Київ 1987.

⁴ Zob. М. Дністрянський, *Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології і практики*, Львів 2006.

⁵ В. Євтух, *Міжкультурний діалог: ефективний конструкт інтегративного розвитку поліетнічних суспільств*, „Політичний Менеджмент” 2009, № 4(37), s. 14–27.

⁶ С. Рymarенко, *Етнонаціональна політика України: концептуальний аспект*, «Гілея. Політичні науки», вип. 138.

⁷ P. Eberhardt, *Przemiany narodowościowe na Ukrainie w XX wieku*, Warszawa 1994.

⁸ W. Baluk, *Koncepcje polityki narodowościowej Ukrainy. Tradycja i współczesność*, Wrocław 2002.

zastąpiono ją rosyjskimi kanałami informacyjnymi. Odpowiedzią Ukraińców był opór wobec informacyjnej wojny z Rosją.

Realizacji tematu służyła metoda systemowa. Systemem było państwo ukraińskie, posiadające strukturę wewnętrzną (organy władzy realizujące politykę narodowościową, poszczególne grupy mniejszościowe, normy i zwyczaje, idee) oraz współdziałania ze środowiskiem międzynarodowym. Wejściem były uwarunkowania i zachowania grup mniejszościowych, które determinowały politykę narodowościową Ukrainy. Wyjściem – decyzje dotyczące ochrony mniejszości narodowych oraz zapobieganiu ruchom separatystycznym. Konwersją była analiza sytuacji politycznej Ukrainy przez ośrodek decyzyjny, a zwłaszcza myślenie, aby wykorzystać je jako instrument w prowadzeniu polityki narodowościowej. Przejawem zaś wypracowana baza instytucjonalno-prawna w postaci dokumentów państwowych i międzynarodowych.

2. Uwarunkowania polityki narodowościowej Ukrainy

Niniejszą analizę warto rozpocząć od uwarunkowań prawno-instytucjonalnych. Polityka narodowościowa Ukrainy była zależna od dwóch głównych czynników o charakterze wewnątrzpaństwowym: regulacji prawnych, stanowiących standard ochrony mniejszości narodowych w zakresie prawa wewnętrznego i międzynarodowego oraz stosunku władz do wspólnot etnicznych zamieszkujących określony teren. Ochrona prawna mniejszości narodowych jest integralną częścią praw człowieka. Należy wskazać pięć podmiotów grupowych (grup narodowościowych)⁹, którym przysługiwała ochrona prawna: 1) naród tytularny – Ukraińcy; 2) mniejszości narodowe i narody rdzenne, które są integralną częścią ukraińskiego społeczeństwa (wraz z narodem tytularnym – Ukraińcami tworzą one tzw. naród Ukrainy), ale przy podejściu ściśle etnicznym stanowią odrębne jego komponenty; 3) ukraińską diasporę; 4) osoby deportowane ze względu na pochodzenie etniczne i powracające na terytorium swej historycznej ojczyzny – na Ukrainę oraz 5) uchodźcy i imigranci¹⁰. Powyższe wynikało ze specyfiki definiowania polityki narodowościowej (etnicznej) w Ukrainie¹¹.

⁹ Naród tytularny – naród, który historycznie dążył do utworzenia danego państwa bądź je proklamował, który traktuje je z reguły jako wysoko cenioną wartość narodową i z reguły stanowi największą część jego mieszkańców. Zob.: W. Konarski, *Krótkie wprowadzenie do terminologii etnokułturowej*, Kwartalnik Naukowy OAP UW „e-Politikon” 2012, nr 2, s. 14. Naród tubylczy – grupy etniczne domagające się odrębnego traktowania w związku ze swoją autochtonicznością na danym terytorium. Warto zaznaczyć, że lud tubylczy stanowi część narodu tubylczego, ponieważ nie posiada charakteru zbiorowości społecznej, lecz jest różnorodny. Natomiast mniejszość stanowi grupa ludzi, którzy z powodu własnych cech fizycznych czy kulturowych są w społeczeństwie, w którym żyją oddzieleni od innych z powodu odmiennego i nierównego traktowania, i którzy z tego powodu postrzegają siebie jako przedmioty kolektywnej dyskryminacji. Zob.: T. Gmerek, *Edukacja tubylcza a szkolnictwo głównego nurtu – konteksty teoretyczne*, „Studia Edukacyjne” 2016, nr 41, s. 76–80. Naród rdzenny – naród, którego przodkowie byli pierwotnymi mieszkańcami danego państwa.

¹⁰ N. Teres, A. Jakubowski, *Polityka etniczna Ukrainy*, [w:] *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, red. H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk, Lublin 2015, s. 482.

¹¹ W. Baluk, *op. cit.*, s. 10.

Jednym z istotnych fundamentów demokracji jest uznanie i gwarancja praw dla grup mniejszościowych. W Ukrainie bodźcem do poprawy sytuacji w kontekście ochrony praw mniejszości narodowych była Deklaracja o Suwerenności Państwowej Ukrainy uchwalona 16 lipca 1990 r.¹² Dla grup mniejszościowych ważne były postanowienia odnoszące się do gwarancji praw do nieskrępowanego narodowo-kulturowego rozwoju dla wszystkich mniejszości narodowych mieszkających na terytorium Ukrainy. Ponadto należy podkreślić, że był to pierwszy akt prawny, w którym zadeklarowano równe prawa narodu ukraińskiego i mniejszości narodowych.

Konstytucja Ukrainy uchwalona 28 czerwca 1996 r. w artykule 11 określa stosunek państwa do narodu tytularnego, rdzennych wspólnot oraz mniejszości narodowych. Natomiast w kolejnym artykule ustawodawca wymienia także ukraińską diasporę. Konstytucyjnie została określona treść polityki narodowościowej, a głównym kierunkiem aktywności państwa jest wspieranie „konsolidacji i rozwoju narodu ukraińskiego, jego historycznej świadomości, tradycji i kultury”¹³. Ponadto określono również konstytucyjny charakter i cel polityki państwa w stosunku do narodów tubylczych i mniejszości narodowych. Zagwarantowano im prawo do „rozwoju etnicznej, kulturowej, językowej i religijnej tożsamości”. Jednocześnie w ukraińskim prawodawstwie nie sprecyzowano ani statusu, ani praw ludów tubylczych Ukrainy. Najbardziej rozpowszechnionym twierdzeniem wśród ekspertów była opinia, że do rdzennej ludności powinni zaliczać się Tatarzy Krymscy (według narodowego spisu powszechnego ludności w 2001 r. mieszka ich około 250 tys. osób). Dopiero 20 marca 2014 r. Rada Najwyższa Ukrainy przyjęła uchwałę O oświadczeniu Rady Najwyższej Ukrainy w sprawie gwarancji praw Tatarów Krymskich jako części narodu ukraińskiego, w której zagwarantowała zachowanie i rozwój etniczny, kulturowy, językowy i religijny Tatarów Krymskich jako narodu rdzennego¹⁴. W lipcu 2021 r. prezydent podpisał ustawę o rdzennych narodach Ukrainy, zgodnie z którą do ww. grup zaliczono: Tatarów Krymskich, Karaimów i Krymczaków¹⁵.

Konstytucja w art. 12 przewiduje, że Ukraina troszczy się o narodowo-kulturowe i językowe potrzeby Ukraińców poza granicami kraju¹⁶. Ponadto Konstytucja reguluje kwestię języka ukraińskiego jako państwowego oraz gwarantuje swobodny rozwój i wykorzystanie języka rosyjskiego i innych języków mniejszościowych (art. 10). Dodatkowo art. 53 ust. 5 stanowi, że w państwowych i komunalnych placówkach kształcenia albo w ośrodkach kultury narodowej w procesie edukacyjnym mogą być używane i studiowane języki mniejszości narodowych¹⁷.

¹² *Deklaracja o Suwerenności Państwowej Ukrainy z dnia 16 lipca 1990 roku*, Dz. U. nr 31.

¹³ *Konstytucja Ukrainy z dnia 24 czerwca 1996 r.*, Dz. Ust. RN Ukrainy, nr 30, art. 11.

¹⁴ Strona internetowa Голос України, <http://www.golos.com.ua/article/260484>, „Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів”, inf. 8 VI 2023.

¹⁵ Президент підписав Закон «Про корінні народи України», <https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-pro-korinni-narodi-ukrayini-69677>, inf. 8 VI 2023.

¹⁶ Konstytucja Ukrainy..., art. 12.

¹⁷ *Ibidem*, art. 53, ust. 5.

Ważnym aktem prawnym wpływającym na kształt polityki narodowościowej Ukrainy jest także Deklaracja Praw Narodowości Ukrainy przyjęta w listopadzie 1991 r., gwarantująca narodom i grupom mniejszościowym prawo swobodnego posługiwania się językiem ojczystym we wszystkich sferach życia publicznego, w tym szczególnie w edukacji oraz tworzeniu i rozpowszechnianiu informacji. Na mocy Deklaracji organy władzy państwowej miały gwarantować wszystkim narodowościom prawo do tworzenia ośrodków kultury, które mogły przyczynić się do powstawania narodowych czasopism, wydawnictw, teatrów itp.¹⁸ W połowie 1992 r. parlament uchwalił Ustawę o mniejszościach narodowych Ukrainy¹⁹, które ze zmianami obowiązywała do grudnia 2022 r., kiedy to prezydent podpisał nową Ustawę o mniejszościach narodowych (wspólnotach) Ukrainy²⁰. Prawo w zakresie mniejszości narodowych stanowi, że obywatele Ukrainy, którzy należą do mniejszości narodowych, mają odpowiednie prawo do bycia wybieranym lub też mianowanym na równych prawach na wszystkie stanowiska w organach władzy ustawodawczej, wykonawczej, sądowniczej, samorządu terytorialnego, wojsku, przedsiębiorstwach, instytucjach i różnego rodzaju organizacjach²¹. Ważnym elementem polityki narodowościowej Ukrainy jest polityka językowa, która budziła najwięcej emocji polityczno-społecznych. W niepodległej Ukrainie przez dłuższy czas obowiązywała Ustawa o językach Ukraińskiej SRR z 1989 r., natomiast nowa burząca dotychczasowy „kompromis językowy” została uchwalona w okresie rządów ugrupowań prorosyjskich w 2012 r. – Ustawa o podstawach polityki językowej państwa²². Po zmianie władzy ustawa była wielokrotnie nowelizowana, natomiast w 2019 r. parlament uchwalił Ustawę o gwarancjach funkcjonowania języka ukraińskiego jako państwowego²³.

Współpraca z diasporą stanowi ważny element polityki państwa, dlatego w marcu 2004 r. prezydent Leonid Kuczma podpisał Ustawę o zagranicznych Ukraińcach²⁴. Ponadto możemy wymienić także Ustawę o uchodźcach i osobach potrzebujących dodatkowej lub czasowej pomocy, która określa tryb regulowania relacji między uchodźcami i obywatelami Ukrainy. Dodatkowa forma ochrony jest zapewniona cudzoziemcom i bezpaństwowcom, którzy przebywają w Ukrainie i nie mogą albo też nie chcą wrócić do kraju swojego pierwotnego obywatelstwa. Art. 11, ust. 14 ustawy przedstawia okoliczności, w których jest zapewniona dana ochrona, m.in. „w wyniku agresji zewnętrz-

¹⁸ Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Dz. U., nr 2148-VIII, art. 27.

¹⁹ Закон України про національні меншини в Україні від 25.06.1992 р., <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text>, inf. 8 VI 2023.

²⁰ Закон України про національні меншини (спільноти) України, [online] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#n153>, inf. 8 VI 2023.

²¹ О mniejszościach narodowych na Ukrainie, Dz. U., nr 2827-IX.

²² Закон України про засади державної мовної політики, [online] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#Text>, inf. 9 VI 2023.

²³ Закон України про забезпечення функціонування української мови як державної, [online] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>, inf. 9 VI 2023.

²⁴ Закон України про закордонних українців, [online] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1582-15#Text>, inf. 9 VI 2023.

nej, okupacji, wojny domowej, starć etnicznych, klęsk żywiołowych lub katastrof spowodowanych przez człowieka lub innych zdarzeń zakłócających porządek publiczny w określonej części lub w całym kraju pochodzenia²⁵.

Podstawą ochrony mniejszości narodowych we wszystkich państwach jest art. 27 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych z 1969 r. Głównym założeniem jest zapis (art. 27): „W Państwach, w których istnieją mniejszości etniczne, religijne lub językowe, osoby należące do tych mniejszości nie mogą być pozbawione prawa do własnego życia kulturalnego, wyznawania i praktykowania własnej religii oraz posługiwania się własnym językiem wraz z innymi członkami danej grupy”. Uniwersalne zadania dla państwa w zakresie ochrony praw mniejszości i perspektywy ich rozwoju zostały określone na Światowej Konferencji Praw Człowieka 25 czerwca 1993 r. w Wiedniu w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych. Na konferencji przyjęto Deklarację Wiedeńską i Program działania. Ogłoszono, że państwo jest zobowiązane do zapewnienia wszystkich niezbędnych praw mniejszościom narodowym, zgodnie z Deklaracją praw osób należących do mniejszości narodowych lub etnicznych, religijnych, językowych. Także wskazano na podstawowe wolności bez jakiegokolwiek dyskryminacji oraz na pełną równość wobec prawa²⁶. Pisano: „Osoby należące do mniejszości mają prawo cieszyć się własną kulturą, wyznawać i praktykować własną religię oraz używać swojego języka prywatnie i publicznie, swobodnie i bez ingerencji lub jakiegokolwiek formy dyskryminacji” (art. 19)²⁷. Na obszarach, gdzie mieszkają przedstawiciele mniejszości narodowej lub stanowią większość danej populacji, na ich wniosek władze mają zapewnić używanie języka mniejszościowego. Także w preambule Europejskiej karty języków regionalnych i języków mniejszości zostało podkreślone znaczenie dialogu międzykulturowego. W art. 7 ust. 3 wskazano, iż „strony zobowiązują się do podjęcia odpowiednich środków w celu pogłębienia wzajemnego zrozumienia między wszystkimi grupami językowymi w państwie”²⁸. Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych została przyjęta 1 lutego 1995 r. na forum Rady Europy. Artykuł 7 Konwencji wskazuje na „prawo mniejszości narodowych do wolności zrzeszania się, wolność pokojowych zgromadzeń, także wolności wypowiedzi i myśli”²⁹.

Na ewolucję polityki narodowościowej Ukrainy wpływ miała ukraińska myśl polityczna, a szczególnie koncepcje i programy tworzone przez partie polityczne i organy władzy państwowej. Rodowód państwowej doktryny w zakresie polityki narodowościowej był rosyjski. Zależność ta jest zakorzeniona w ukraińskiej tożsamości politycznej. W wyniku tych zależności i wpływu FR myślenie polityczne odzwierciedla się w doktrynie politycznej państwa. W tej kwestii ważna była koncepcja polityki et-

²⁵ Закон України про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, [online] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1251-vii>, inf. 9 VI 2023.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Deklaracja wiedeńska i Program działania z dnia 25 czerwca 1993, Dz. U., nr. 995_504, art. 19.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Konwencja Ramowa o ochronie mniejszości narodowych z dnia 1 lutego 1995, Dz. U., nr 703/97-BP, art. 7.

niczno-narodowej państwa oraz nowe wydania Ustawy o mniejszościach narodowych, które powinny opierać się na porozumieniu politycznym na rzecz harmonizacji stosunków międzyetnicznych w Ukrainie.

Rządzącym organem wykonawczym, który reguluje proces implementacji strategii dla sfery etnopolitycznej, jest Gabinet Ministrów Ukrainy. Warto zaznaczyć, że ministerstwo traktowane jest jako ważny element regulacyjny w strukturze zarządzania elementami polityki narodowościowej. 13 września 2001 r. zostało podpisane Rozporządzenie nr 836/2001 o Państwowym Komitecie ds. Mniejszości Narodowych³⁰. W 2006 r. został przekształcony w Państwowy Komitet ds. Narodowości i Religii. W Rozporządzeniu w sprawie Komitetu (zatwierdzone Uchwałą Gabinetu Ministrów nr 201 z dnia 14 lutego 2007 r.) określono kompetencje i zadania w realizacji polityki narodowościowej w Ukrainie. 21 sierpnia 2019 r. Gabinet Ministrów Ukrainy przyjął rezolucję o Państwowej Służbie Ukrainy ds. Wolności i Wyznania³¹. Komitet pełni podrzędną funkcję w stosunku do ministerstwa. Ponadto w Radzie Najwyższej działa Komitet Praw Człowieka, Mniejszości Narodowej i Stosunków Międzyetnicznych, który przekształcił się w wyniku zmiany sytuacji politycznej na wschodzie państwa ukraińskiego. W wyniku współczesnych wydarzeń przekształcił się Komitet Praw Człowieka, Deokupacji i Reintegracji Tymczasowo Zajętych Terytoriów w obwodach donieckim i ługańskim, Autonomicznej Republice Krymu i mieście Sewastopol oraz Mniejszości Narodowych i Stosunków Międzyetnicznych, który tworzy 17 posłów³².

Rada Najwyższa Ukrainy 4 lipca 2013 r. przyjęła projekt Ustawę o koncepcji państwa etniczno-narodowej polityki Ukrainy, w której określono główne założenia polityki narodowościowej (podstawowe zasady prawne, organizacyjne, finansowe oraz inne zasady dotyczące rozwiązywania bieżących problemów pojawiających się w sferze etniczno-politycznej, zgodnie z przepisami konstytucji Ukrainy)³³.

Głównymi kierunkami polityki narodowościowej Ukrainy w sferze zachowania jedności narodowej miały być: poszanowanie kultury, tradycji, religii wszystkich mniejszości etnicznych zamieszkujących terytorium Ukrainy, a także zapewnienie mniejszościom narodowym praw i możliwości ich realizacji na poziomie krajowym. Istotnym składnikiem koncepcji jest swobodna samoidentyfikacja etniczna jednostek i społeczności oraz stosowanie w razie potrzeby wsparcia wobec mniejszości narodowych, czyli *de facto* prowadzenie polityki narodowościowej z uwzględnieniem intere-

³⁰ Warto zaznaczyć, że w strukturach władzy wykonawczej już w 1993 r. powołano Ministerstwo ds. Narodowości i Migracji, które trzy lata później zastąpiono Państwowym Komiteciem ds. Narodowości i Migracji. W. Baluk, *op. cit.*, s. 186.

³¹ Кабінет Міністрів України „Про затвердження Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті та внесення змін до Положення про Міністерство культури України”, Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ. N. 885 від 16.10.2019.

³² M. Malski, I. Zińko, *Mniejszości narodowe w systemie politycznym Ukrainy*, „Studia Europejskie” 2020, nr 1, s. 113–114.

³³ Проект Закона Украины от 4 липня 2013 о концепции государственной этнонациональной политики Украины, Dz. U., nr 2560a, art. 1.

sów wszystkich grup mniejszościowych. Art. 4 ust. 13 traktuje „konflikty etniczne za zagrożenia społeczne”³⁴. Za cechy polityki narodowościowej w Ukrainie należy zatem uznać: różnorodność interesów mniejszości narodowych, asymilację kulturową i językową, rosyjskie wzorce, niską polityczną aktywność ukraińskiej diaspory oraz nastroje emigracyjne wśród grup etnicznych³⁵. Niemniej jednak przy próbie zachowania identyczności polityki narodowościowej państwo ukraińskie pozostawało nadal pod wpływem rosyjskich wzorców w sensie rodowodu, kultury masowej oraz stylu życia.

Reasumując, warto wskazać, że kwestia harmonizacji stosunków międzyetnicznych była rozpowszechniona w ukraińskich koncepcjach politycznych na początku XXI wieku. Analizując dokumenty z zakresu polityki narodowościowej, należy stwierdzić, że czynnikiem kształtującym myśl polityczną były idee i koncepcje, które miały odzwierciedlenie w programach partii politycznych.

W ankiecie eksperckiej „Prawa mniejszości narodowych, grup etnicznych w okręgach wyborczych” przeprowadzonej przez Ukraińskie Niezależne Centrum Studiów Politycznych określono prawa mniejszości narodowych w dokumentach programowych partii politycznych. Większość ekspertów (30) zwróciła uwagę, że w programach partii politycznych podczas kampanii wyborczej do Rady Najwyższej Ukrainy w 2012 r. kwestia zapewnienia praw mniejszości narodowych została uwzględniona częściowo. 11 ekspertów podkreśliło, że odpowiednie tematy w ogóle nie znalazły się w programach partii politycznych³⁶. We współczesnych programach politycznych partii politycznych, takich jak: Sługa Narodu, Batkivshchyna, Opozycyjna Platforma – Za życie, Głos, Siła i Honor, Europejska Solidarność, Ukraińska Strategia Groysmana, uwzględniono w różnym stopniu politykę narodowościową. Pięć z siedmiu analizowanych partii zawarło w swoich programach „wzmocnienie jedności narodowej”. Partie polityczne Siła i Honor, Europejska Solidarność, Sługa Narodu ograniczyły się jedynie do wspomnienia o potrzebie konsolidacji narodu. We wszystkich programach partii politycznych znajdują się propozycje rozwoju kultury. Partia Sługa Narodu zaplanowała wsparcie postępu w kulturze przez fundusze rządowe. Również partia Głos zaproponowała budowę sieci ośrodków kultury na terytorium Ukrainy³⁷. W programach politycznych dwóch partii uwzględniono zapewnienie praw Tatarom Krymskim. Dlatego też Europejska Solidarność wystąpiła z postulatem nadania im statusu autonomii na terytorium Ukrainy. Także partia Głos obiecała zapewnić ochronę kultury, tradycji i języka³⁸. Warto wskazać, że w programie partii Europejska Solidarność zawarto

³⁴ *Ibidem*, art. 4, ust. 13.

³⁵ *Ibidem*, art. 6.

³⁶ Ю. Тищенко, *Політичні партії та національні меншини в оцінках експертів. Звіт за результатами експертного опитування „Права національних меншин, етнічних груп на політичну участь у виборних органах”*, [online] http://www.ucipr.org.ua/publicdocs/party-national_minority2013.pdf, inf. 7 VI 2023, s. 7.

³⁷ Strona internetowa Гуманітарний розвиток, „Аналіз програм політичних партій”, [online] <https://spa.ukma.edu.ua/programs>, inf. 7 VI 2023.

³⁸ *Ibidem*.

kwestie dotyczące ochrony praw do religijnego samostanowienia wszystkich obywateli. Z jednej strony w programach politycznych uwzględniono kwestie polityki językowej, kulturowej oraz religijnej, a z drugiej strony – realizacja zasad i celów mniejszości narodowych w rzeczywistości są utrudnione. Przyczyną tego stanu jest brak prawidłowo ustawionych priorytetów w polityce wewnętrznej państwa w odniesieniu do polityki narodowościowej.

Uwzględniając różnorodną strukturę narodowościową, można stwierdzić, że w wyniku uwarunkowań historycznych i migracyjnych Ukraina powstała jako państwo o polietnicznym składzie ludności. Według ostatniego oficjalnego spisu ludności z 5 grudnia 2001 r. Ukraina liczyła 48,2 mln mieszkańców reprezentujących 130 narodowości³⁹. Szczegółowe dane potencjału etnodemograficznego Ukrainy (5 największych grup etnicznych) przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Struktura etniczna Ukrainy 2001 r.

Wyszczególnienie	Liczba ludności	Proc. ogólnej liczby ludności
Ogółem	48 240,0	100,0
w tym poszczególnych narodowości:		
Ukraińcy	37 541,7	77,8
Rosjanie	8 334,1	17,3
Białorusini	275,8	0,6
Mołdawianie	258,6	0,5
Tatarzy Krymscy	248,2	0,5

Źródło: Державний комітет статистики України, [online] <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/genera/nationality>, „Про кількість і склад населення за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року”, inf. 8 VI 2023.

Najliczniejszą grupę narodowościową stanowią Ukraińcy – 37,5 mln osób. Ukraińcy są większością w każdym z regionów Ukrainy, z wyjątkiem Autonomicznej Republiki Krymu i miasta Sewastopol. Zauważany jest jednak znaczny stopień dysproporcji pomiędzy poszczególnymi obwodami⁴⁰. Według danych z 2001 r., ludność ukraińska najbardziej przeważa w obwodach tarnopolskim – 97,8%, iwano-frankowskim – 97,5% oraz wołyńskim – 96,9%, czyli w regionach zachodnich⁴¹. W obwodach ługańskim i donieckim wynosi 58,0% i 56,9%, co oznacza, że ze względu na bliskość geograficzną z Rosją oraz więź historyczną odsetek ludności ukraińskiej maleje⁴².

³⁹ Державний комітет статистики України, [online] <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality>, „Про кількість і склад населення за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року”, inf. 7 VI 2023.

⁴⁰ N. Teres, A. Jakubowski, *op. cit.*, s. 485.

⁴¹ Державний комітет статистики України, [online] <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality>, „Про кількість і склад населення за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року”, inf. 9 VI 2023.

⁴² *Ibidem*.

Kolejną najliczniejszą grupą narodowościową stanowią Rosjanie. Według danych z 2001 r., ludność rosyjska stanowi 8334,1 tys., co daje 17,3% ogólnej liczby ludności. Największa liczba zamieszkuje w obwodach donieckim – 1844,4 tys., ługańskim – 991,8 tys., charkowskim – 742 tys.⁴³. Najmniejsza pod względem liczebności zamieszkuje w obwodach: zakarpackim (31,0 tys.), rówieńskim (30,1 tys.), wołyńskim (26,1 tys.), iwano-frankowskim (24,9 tys.), tarnopolskim (14,2 tys.)⁴⁴. Należy także wskazać, że Rosjanie stanowią większość w Autonomicznej Republice Krymu i w mieście Sewastopol – 1180,4 tys. i 270,0 tys. Krym jest więc jedynym obszarem w Ukrainie, gdzie żywioł rosyjski dominuje zarówno pod względem językowym, jak i etnicznym⁴⁵.

Liczba Białorusinów w Ukrainie wynosi 275,8 tys. Podobnie jak Rosjanie zamieszkują oni we wszystkich regionach Ukrainy, nie tylko pograniczne północnozachodnie obszary kraju, ale przede wszystkim duże miasta wschodniej Ukrainy i Krym⁴⁶. Najwięcej Białorusinów mieszka w obwodzie donieckim (44,5 tys.) i dniepropietrowskim (29,5 tys.), najmniej zaś w obwodach zakarpackim, iwanofrankowskim i tarnopolskim⁴⁷. Także warto zaznaczyć, że przemieszczanie się Białorusinów do regionów przemysłowych Ukrainy trwało w czasach sowieckich. Kolejną grupę etniczną stanowią Mołdawianie – 258,6 tys. Zamieszkują obwody: odeski (123,7 tys.), czerniwiecki (67,2 tys.), mikołajewski (13,1 tys.), kirworogradzki (obecnie kropywnycki) (8,2 tys.)⁴⁸.

Piątą pod względem liczebności grupę narodowościową stanowią Tatarzy Krymscy – 243,4 tys. O ile spis ludności z 1989 r. wskazywał na 46,8 tys. Tatarów Krymskich mieszkających na terenie Ukraińskiej SSR⁴⁹, o tyle w 2001 r. nastąpił wzrost ich liczebności. Przyczyną tego trendu były powroty na Krym deportowanych w 1944 r. Zagadnienia ludności deportowanej uczyniono jednym z elementów polityki etnicznej państwa, która miała za zadanie zachować stan wzajemnej tolerancji i życzliwości pomiędzy poszczególnymi grupami etnicznymi na półwyspie⁵⁰.

W tym miejscu istotne jest pokazanie ewolucji świadomości narodowej Ukraińców w badaniach sondażowych w Ukrainie. Warto zauważyć, że tendencje zmian ilościowych we wskaźniku samoidentyfikacji obywatelskiej wykazują pewien spadek frekwencji po ogólnoukraińskim referendum z 1 grudnia 1991 r. (45,6% w 1992 r.) i na

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ N. Teres, A. Jakubowski, *op. cit.*, s. 486.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ W. Baluk, *Ukraińcy – między tożsamością polityczną a etniczną w okresie demokratyzacji*, [w:] *Studia z nauk społecznych i humanistycznych. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Bernarda Janusza Albina w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. M. S. Wolański, W. Baluk, Wrocław 2006, s. 434.

początku XXI w. (41,3% w 2002 r.), zauważalny wzrost w 2005 r. (54,6%), niewielki spadek i stosunkowo płaską dynamikę w latach 2006–2012 (51,6% i 54,6% w 2002 r.)⁵¹.

W wyniku rewolucji godności oraz początku wojny hybrydowej, od grudnia 2013 r. do grudnia 2014 r. liczba osób, które przede wszystkim identyfikują się jako obywatele Ukrainy, wzrosła o prawie 20% – z 54% do 73%⁵². W związku z tym zmniejszyła się liczba osób, które uważają, że ich główną cechą jest przynależność do miejsca zamieszkania. Warto zaznaczyć, że zgodnie z wynikami sondażu przeprowadzonego w 2015 r. przez Democracy Initiatives Foundation 78,5% obywateli Ukrainy wskazało następujące główne zadania rządu – rozwiązanie sytuacji w Donbasie i osiągnięcie pokoju⁵³.

Według sondażu przeprowadzonego przez Kijowski Międzynarodowy Instytut Socjologii w 2022 r. 95% respondentów wskazało narodowość ukraińską, mniej niż 2% wskazało narodowość rosyjską, 1% wskazało zarówno narodowość ukraińską, jak i rosyjską, a 2% wskazało inną narodowość⁵⁴. Warto podkreślić, że dla niektórych istotne jest włączanie elementów obywatelskich, podczas gdy inni są skupieni na aspektach etniczno-kulturowych. W wyniku agresji wojennej zmiany społeczne w identyfikacji narodowej mogą być etapem przejściowym w kierunku ukraińskiej tożsamości.

3. Problem separatyzmu w Ukrainie

Współistnienie w jednym państwie kilku lub więcej grup narodowościowych stwarza podstawę do konfliktów o charakterze etnicznym. Separatyzm jest jednym z najtrudniejszych problemów politycznych, gdyż wiąże się bezpośrednio z państwem i oznacza dążenie danej grupy narodowościowej do samodzielnego decydowania o swoich losach w ramach autonomii lub we własnym nowym państwie⁵⁵. Donald L. Horowitz rozróżnił dwa dążenia mniejszości narodowych motywowane politycznie: (1) niepodległość i autonomię (separatyzm) oraz (2) przyłączenie do innego państwa (irredentyzm)⁵⁶. Pomimo pewnych tendencji separatystycznych ludności rosyjskiej i rosyjskojęzycznej na Krymie oraz w Donbasie podstawowym czynnikiem tzw. irredenty była agresja Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy oraz aneksja Półwyspu Krymskiego, a także instalowanie

⁵¹ В. Войналович, *Геополітичні орієнтації громадян України як вияв цивілізаційної ідентичності українського суспільства*, „Наукові Записки”, nr 2 (82), s. 61.

⁵² Фонд Демократичні Ініціативи, „Громадська думка: підсумки 2014 року”, [online] <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-pidsumki-2014-roku>, inf. 9 VI 2023.

⁵³ Фонд Демократичні Ініціативи, „2015-й, політичні підсумки – думка населення”, [online] <https://dif.org.ua/article/2015-y-politichni-pidsumki-dumka-naselennya>, inf. 9 VI 2023.

⁵⁴ Укрінформ, „Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022 року”, [online] <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3648933-mova-ta-identichnist-v-ukraini-na-kinec-2022go-zbruc.html>, inf. 10 VI 2023.

⁵⁵ K. Czubocho, *Separatyzm etniczny w dobie praw człowieka – nowe wyzwanie dla państwa narodowego i społeczności międzynarodowej*, Toruń 2012, s. 18–19.

⁵⁶ D. L. Horowitz, *Irredentas and Secessions: Adjacent Phenomena, Neglected Connections*, „International Journal of Comparative Sociology” 1992, vol. 33, nr 1, s. 118–130. Cyt. za: M. Marczevska-Rytko, M. Pomarański, *Separatyzm i ruch separatystyczny – analiza terminologiczna*, [w:] *Ruchy separatystyczne*, red. M. Marczevska-Rytko, M. Pomarański, Lublin 2019, s. 19–20.

wanie konfliktu niskiej intensywności we wschodniej części kraju. W tym przypadku mamy do czynienia z instrumentalnym traktowaniem mniejszości rosyjskiej przez państwo macierzyste.

Warto wskazać pięć czynników wpływających na procesy separatystyczne w Ukrainie. Po pierwsze, przewaga rosyjskojęzycznej ludności we wschodniej i południowej części państwa, która stawia swój język i kulturę znacznie wyżej w hierarchii niż ukraińską. Było to związane z wieloletnią rusyfikacją oraz dominacją polityczną Rosjan na ziemiach ukraińskich w okresie carskim i sowieckim. Po drugie, silne więzi rodzinne ludności Ukrainy i Federacji Rosyjskiej. Po trzecie, nostalgiczna tęsknota za Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich, charakteryzująca część ludności w południowych i wschodnich regionach, dla której wzorcem była Rosja na początku XXI wieku. Czwartym czynnikiem sprzyjającym separatyzmowi była niejednolita polityka narodowościowa wobec mniejszości narodowych, prowadzona przez organy władzy państwowej w Ukrainie⁵⁷ oraz zaniedbania w zakresie konsolidacji narodu i państwa ukraińskiego. Jednak podstawą dążeń separatystycznych w Ukrainie były działania Federacji Rosyjskiej polegające na wykorzystaniu mniejszości rosyjskiej jako piątej kolumny w realizacji celów polityki imperialnej. Niewątpliwie Rosja inspirowała, podsycała i wykorzystywała separatyzm do destabilizacji Ukrainy oraz prowadzenia wojny hybrydowej.

Zjawisko separatyzmu występuje tak w zachodniej, jak i we wschodniej części Ukrainy, jednakże zjawiskiem tym najbardziej dotknięty był Krym ze względu na obecność licznych i silnych mniejszości narodowych: Rosjan i Tatarów Krymskich (przed aneksją Krymu przez Rosję półwysep zamieszkiwało ok. 300 tys. osób narodowości krymskotatarskiej – ok. 12% całej ludności)⁵⁸. Jednak represje i ruchy migracyjne, a w tym napływ ludności rosyjskiej spowodowały jej znaczne zmniejszenie się na półwyspie. 18 marca 2014 r. Federacja Rosyjska wszystkich obywateli Ukrainy, którzy byli zameldowani na Krymie, uznała za obywateli Rosji⁵⁹.

Warto podkreślić, że w obliczu agresji Federacji Rosyjskiej w 2014 r. znaczna część mieszkających na Krymie Rosjan w odróżnieniu od Tatarów Krymskich nie wykazała lojalności wobec państwa ukraińskiego. Konflikt etniczny na Krymie przebiegał nie tylko między mniejszościami i główną populacją państwa, ale także między samymi mniejszościami narodowymi. Znaczącą rolę odgrywało w nim stymulowanie separatystycznych działań mniejszości rosyjskiej na Krymie przez Rosję, prowadzone w połączeniu z działaniem rosyjskich służb specjalnych. Taką politykę Kreml prowadził jeszcze w latach dziewięćdziesiątych XX w., wymuszając na władzach w Kijowie powołanie najpierw krymskiej autonomii (1991), a następnie podejmując bezskuteczną próbę oderwania

⁵⁷ I. O. Кресіна, *Політико-правові механізми формування національної ідентичності населення Донбасу. Наукова записка*, Київ 2015, s. 5.

⁵⁸ M. Piechowska, *Sytuacja społeczno-polityczna Tatarów Krymskich*, [online] https://pism.pl/publikacje/Sytuacja_spoolecznopolityczna_Tatarow_krymskich, inf. 10 VI 2023.

⁵⁹ O. Voytyuk, *Tatarzy Krymscy. Sytuacja narodu w warunkach zmieniających się państwowości*, Białystok 2018, s. 272.

Krymu od Ukrainy w latach 1992–1995. Dopiero wraz z dojściem do władzy Władimira Putina działania Federacji Rosyjskiej zaczęły zmierzać w kierunku integracji niemilitarnych (m.in. instrumentalne wykorzystanie mniejszości rosyjskiej) i militarnych środków w celu rozwiązania tzw. kwestii krymskiej. Powyższe znajduje potwierdzenie w działaniach Federacji Rosyjskiej w Cieśninie Kerczeńskiej w 2003 r. (konflikt o Wyspę Tuzła). Natomiast okupacja i aneksja Krymu w 2014 r. była konsekwentną realizacją agresywnych planów Rosji, w których tzw. samostanowienie „narodu krymskiego” wykorzystano w charakterze narzędzia. Zaniedbania władz w zakresie konsolidacji państwa ukraińskiego jedynie ułatwiły Rosji realizację zamierzonych planów.

Występujące podziały regionalne między wschodnią a zachodnią Ukrainą przez dłuższy czas nie były podstawą dążeń separatystycznych, nie licząc rywalizacji o władzę grupy donieckiej w okresie rewolucji pomarańczowej (2004). W okresie rewolucji godności (2013/2014) tendencje separatystyczne ponownie się nasiliły za sprawą części elity politycznej, która traciła władzę. Warto podkreślić, że w dużym stopniu to Kreml inspirował i kontrolował przebieg procesu zwanego „ruską wiosną” we wschodnich i południowych regionach Ukrainy. Instalując konflikt niskiej intensywności w Ukrainie, władze rosyjskie politycznie i militarnie wsparły separatystów w Doniecku (w dniu 7 kwietnia 2014 r. utworzono tzw. Doniecką Republikę Ludową) i Ługańsku (27 kwietnia powstała tzw. Ługańska Republika Ludowa)⁶⁰. Według danych statystycznych z 2013 r. na terytorium Donbasu mieszkało 4 mln 300 tys. mieszkańców⁶¹, wywodzących się ze 113 narodowości⁶². Należy wskazać, że odsetek mniejszości rosyjskiej przed wybuchem wojny hybrydowej stanowił 43,6%⁶³. Warto dodać, że uruchomione przez Rosję na potrzebę wojny z Ukrainą procesy separatystyczne na Krymie i w Donbasie różnią się między sobą. Występuje tam odmienne natężenie dążeń do przyłączenia się do Rosji. Ponadto przewaga etniczna Rosjan na półwyspie jest zdecydowana i jednocześnie toczyły się tam aktywne działania służb specjalnych Rosji. Separatyzm rosyjski występował także w Charkowie, Dniepropietrowsku (obecnie Dnipro), Zaporozżu, Chersoniu, Odessie oraz Mikołajewie. Regiony, w których zamieszkuje znaczący odsetek etnicznych Rosjan, stanowią matecznik ugrupowań prorosyjskich⁶⁴, tworząc dogodne warunki dla oddziaływania ideologii „ruskiego miru”. Wojna rosyjsko-ukraińska w latach 2014–2022/23 wyraźnie pokazała, że tendencje separatystyczne przybierają na sile i znaczeniu dopiero po czynnym zaangażowaniu się Federacji Rosyjskiej. Przykład Charkowa i Mariupola, rosyjskojęzycznych miast, dzielnie broniących się

⁶⁰ Совет Федерации, Луганская Народная Республика, [online] <http://council.gov.ru/services/reference/10820/>, inf. 9 VI 2023.

⁶¹ На оккупированной территории Донецкой области проживает примерно 1,7 млн человек – Жебрийский, [online] <http://www.segodnya.ua/regions/donetsk/na-okkupirovannoy-territorii-doneckoy-oblastiprozhivaet-primerno-17-mln-chelovek-627768.html>, inf. 9 VI 2023.

⁶² В Донецке проживает более 100 национальностей, [online] <http://ura.dn.ua/07.11.2013/147678.html>, inf. 9 VI 2023.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ M. Żyła, *Separatyzm rosyjski i rosyjskojęzyczny na Ukrainie*, [w:] *Ruchy separatystyczne...*, s. 118.

przed inwazją Federacji Rosyjskiej pokazuje potencjał politycznej konsolidacji państwa ukraińskiego. Natomiast wieloletnia rosyjska okupacja Doniecka i Ługańska będzie sprzyjała ukształtowaniu rzeczywistego ruchu separatystycznego, co będzie uwarunkowane istotnymi zmianami politycznymi i społecznymi w samej Ukrainie po 2014 r. oraz polityką Federacji Rosyjskiej zmierzającą do deukrainizacji regionu. Ponadto zbyt długa okupacja części obwodu chersońskiego i zaporoskiego będzie sprzyjała podobnym tendencjom.

Ruchy separatystyczne w Ukrainie występują nie tylko we wschodniej części państwa, ale również na Zakarpaciu. Oczywiście w porównaniu do Donbasu procesy separatystyczne na Zakarpaciu różnią się celami i metodami prowadzonej działalności odśrodkowej. Na region zakarpacki z kolei oddziałują głównie Słowacja, Węgry i Federacja Rosyjska, wspierając separatyzm rusiński i Ukraińską Cerkiew Prawosławną – Moskiewskiego Patriarchatu. We wrześniu 2006 r. Zakarpaska Rada Obwodowa (ZRO) zwróciła się do rządu ukraińskiego z prośbą o uznanie Rusinów za odrębną narodowość w Ukrainie⁶⁵. 15 grudnia 2007 r. Stowarzyszenie „Sojrm Podkarpackich Rusinów” przyjęło deklarację, w której zwróciło się do Unii Europejskiej, Rosji i najwyższych władz Ukrainy o utworzenie w obwodzie zakarpackim „samorządnego terytorium administracyjno-narodowościowego pod zarządem międzynarodowym”⁶⁶. Z kolei Węgry wspierają swoją mniejszość, zwaną zamieszkującą region, domagając się autonomii oraz obstając przy niezależności Diecezji Mukaczewskiej od Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego. Przesłanką dla zamiarów secesji na Zakarpaciu są działania wspierania ruchów separatystycznych przez Rosję i Węgry. Ponadto tendencje separatystyczne mogą się pojawiać w Besarabii Południowej i w Bukowinie Północnej, w których zamieszkuje liczna mniejszość rumuńska i mołdawska. Wspólnym elementem procesów separatystycznych charakterystycznym tak dla wschodnich, jak i zachodnich regionów jest inspirowanie i wspieranie ich przez Rosję w celu wewnętrznego dezintegrowania państwa ukraińskiego.

Agresywna polityka Rosji zagraża integralności terytorialnej i suwerenności Ukrainy. Powyższe warunkuje, że liczne instytucje państwa są zaangażowane w przeciwdziałanie ruchom separatystycznym. Wśród nich są: Główna Dyrekcja Wywiadu Ministerstwa Obrony Ukrainy, Służba Wywiadu Zagranicznego Ukrainy, Państwowa Służba Komunikacji Specjalnej i Ochrony Informacji Ukrainy oraz Gwardia Narodowa Ukrainy. Jednak główna odpowiedzialność za opór wobec działań separatystycznych w różnych regionach została powierzona Służbie Bezpieczeństwa i Ministerstwu Spraw Wewnętrznych Ukrainy. Najważniejszym zadaniem struktur Ministerstwa Spraw Wewnętrznych są działania zapobiegawcze oraz walka z prorosyjskimi separatystami, ochrona mienia na terenie prowadzenia operacji antyterrorystycznych oraz kontrola infrastruktury pod kątem przewożenia broni. Znaczącą rolę w zapobieganiu ruchom

⁶⁵ P. Świeżak, *Znaczenie ruchu rusińskiego na Ukrainie*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2008, nr 7–8, s. 254.

⁶⁶ *Ibidem*, s. 258.

separatystycznym odgrywa Gwardia Narodowa Ukrainy, która wchodzi w struktury Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Jej zadaniem jest likwidacja działalności terrorystycznej, nielegalnej działalności paramilitarnej oraz organizacji przestępczych (we współpracy z organami ścigania)⁶⁷. Głównymi środkami w zwalczaniu separatyzmu są operacje antyterrorystyczne oraz międzynarodowe mechanizmy nacisku na Federację Rosyjską. Można stwierdzić, że mechanizmy zapobiegania oraz przeciwdziałania procesom separatystycznym są ważnym składnikiem polityki bezpieczeństwa narodowego Ukrainy. Organy władzy państwowej nieustannie podejmują działania dotyczące łagodzenia dążeń separatystycznych, by w przyszłości całkowicie wyeliminować takie tendencje.

Separatystyczne działania we wschodniej części Ukrainy były traktowane jako kluczowy element rosyjskiej wojny hybrydowej. Charakterystyczną cechą takiego konfliktu jest stosowanie niemilitarnych oraz informacyjnych instrumentów dla osiągnięcia własnych celów. Należy podkreślić, że działalność ruchów separatystycznych jest zjawiskiem negatywnym, bo zagrażającym spójności państwa ukraińskiego. Skutkiem działalności separatystów może być delegitymizacja władzy centralnej oraz destabilizacja systemu politycznego, separatyzm bowiem podważa integralność terytorialną, zagraża suwerenności, obniżając tym samym prestiż państwa na arenie międzynarodowej.

W lutym 2014 r. Półwysep Krymski opanowali rosyjscy żołnierze bez znaków rozpoznawczych, tzw. zielone ludziki. Federacja Rosyjska okupowała Krym, organizując nielegalnie referendum, w wyniku którego uznała półwysep za suwerenny podmiot międzynarodowy. Następnego dnia w Moskwie został podpisany traktat o inkorporacji (aneksji) Republiki Krymu i Sewastopola do Federacji Rosyjskiej⁶⁸. Powyższe działania dobitnie pokazują negowanie i instrumentalne traktowanie przez Rosję norm prawa międzynarodowego. Społeczność międzynarodowa nie uznała bezprawnej aneksji Półwyspu Krymskiego (patrz m.in. Rezolucje ZO ONZ)⁶⁹.

W ramach prowadzonej wojny hybrydowej Rosja popierała secesję wschodnich i południowych obwodów Ukrainy w Ługańsku i Doniecku. Efektem niewypowiedzianej wojny Rosji wobec Ukrainy były działania zmierzające do proklamowania 12 maja 2014 r. niepodległości tzw. republik ludowych – odpowiednio Donieckiej i Ługańskiej⁷⁰. Warto zaznaczyć, że Rosja zarówno w przypadku aneksji Krymu, jak i de facto okupacji Donbasu bezprawnie wykorzystywała referendum jako mechanizm rzekomego samostanowienia ludności tamtych obszarów. W prawie międzynarodowym jest mowa o samostanowieniu narodów, zgodnie z którym w przypadku istnienia państwa mniejszościom narodowym przysługuje prawo do autonomii. Przypomnijmy, że zgodnie z Konstytucją

⁶⁷ Ustawa o Gwardii Narodowej Ukrainy z dnia 1 stycznia 2021 roku, Dz. U., nr 876-VII, art. 1 ust. 1.

⁶⁸ С. В. Савойска, *Мовно-сепаратистичні тенденції у політичному просторі України*, „Політичний Менеджмент” 2008, nr 2, s. 279.

⁶⁹ Rosyjska aneksja ukraińskich obwodów na forum ONZ, [online] <https://www.pism.pl/publikacje/rosyjska-aneksja-ukraińskich-obwodów-na-forum-onz>, inf. 18 VII 2023.

⁷⁰ A. Szumski, *Status prawny Donieckiej Republiki Ludowej i Ługańskiej Republiki Ludowej*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2015, nr 1 (3), s. 151.

Ukrainy w kraju w dalszym ciągu funkcjonuje Autonomiczna Republika Krymu, w której do języków urzędowych zalicza się ukraiński, rosyjski i krymskotatarski. Ponadto należy wziąć pod uwagę, że tzw. referenda były przeprowadzane de facto przez rosyjską władzę okupacyjną z pominięciem podstawowych standardów demokratycznych.

Historia powtarza się w sposób liniowy i każdy cykl jest wzbogacony o nowe czynniki jakościowe. I tak, w XXI w. mamy do czynienia z agresją militarną Rosji przeciwko Ukrainie określaną w niektórych przypadkach „trzecią wojną światową”. Formalną przyczyną pełnoskalowej wojny Rosji wobec państwa ukraińskiego stało się uznanie przez Kreml niepodległości tzw. republik ludowych. Federacja Rosyjska nie określiła precyzyjnie granic, w których uznała „republiki ludowe”⁷¹. Warto wskazać, że celem agresji państwa rosyjskiego było doprowadzenie do uznania jej zaborów przez Zachód oraz Ukrainę. 24 lutego 2022 r. Federacja Rosyjska rozpoczęła otwartą wojnę przeciwko państwu ukraińskiemu. Kreml domagał się od Ukrainy uznania Krymu za część Rosji oraz nawiązania rozmów z parapaństwami oraz przyjęcia statusu państwa neutralnego⁷². Ukraina stawiała zbrojny opór agresorowi, niweczając strategiczne plany Kremla opanowania całego kraju. Jednak w wyniku działań militarnych Rosji udało się okupować nowe obszary na południu kraju. Prezydent Rosji Władimir Putin podpisał 30 września 2022 r. „porozumienia” o przyłączeniu czterech regionów Ukrainy do Rosji: DRŁ, ŁRŁ, obwodów zaporoskiego i chersońskiego. Kreml, decydując się na aneksję czterech obwodów ukraińskich w ich granicach administracyjnych (ich łączna powierzchnia to ok. 110 tys. km²; stanowiła 18,2% terytorium Ukrainy), stworzył sytuację formalnego włączenia do Rosji terenów niekontrolowanych przez własne siły zbrojne⁷³. Kolejne bezprawne aneksje Rosji w trakcie prowadzenia wojny na Ukrainie pokazują, że pomimo potencjalnego rosyjskiego separatyzmu w państwie ukraińskim nie stanowił on istotnego niebezpieczeństwa do momentu jego instrumentalnego wykorzystania przez Kreml.

Powyższe działania dobitnie podkreślają nasze wcześniejsze przypuszczenia, że imperialna polityka Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy polega m.in. na kreowaniu i podtrzymywaniu postaw separatystycznych części mieszkańców wschodnich i południowych regionów, stanowiąc jedynie tło dla szerokiego wachlarza działań militarnych i niemilitarnych.

4. Model polityki narodowościowej a tożsamość narodowa Ukraińców

Analizując politykę narodowościową na Ukrainie, warto wskazać za Kazimierzem Wasiakiem na dwa jej modele – integracji i segregacji. Polityka integracji może być traktowana jako „asymilację opartą na dyskryminacji” lub „adaptację opartą na rów-

⁷¹ Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, *Rosja uznaje „republiki ludowe” w Donbasie*, [online] <https://www.pism.pl/publikacje/rosja-uznaje-republiki-ludowe-w-donbasie>, inf. 10 VI 2023.

⁷² P. Świeżak, *op. cit.*, s. 281–282.

⁷³ M. Menkiszak, M. Domańska, P. Żochowski, *Rosja ogłasza aneksję czterech regionów Ukrainy*, „Ośrodek Studiów Wschodnich”, inf. 10 VI 2023.

nouprawnieniu”⁷⁴. Ukraina na poziomie konstytucyjnym jest państwem demokratycznym, które dąży do stworzenia warunków równoprawnych dla rozwoju i aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym, gospodarczym, kulturalnym obywateli wszystkich narodowości zamieszkujących Ukrainę. Państwo demokratyczne nie tylko powinno szanować tożsamość etniczną i językową każdej osoby należącej do mniejszości narodowej, ale także tworzyć sprzyjające warunki, które pozwalają zachować i podkreślić swoją „inność”.

Istotą ukraińskiego modelu polityki narodowościowej państwa jest zapewnienie wszystkim komponentom tworzącym polityczne społeczeństwo ukraińskie warunków niezbędnych do zachowania tożsamości etniczno-kulturowej przez poszczególne społeczności. Jednocześnie państwo w równym stopniu przyczynia się do zaspokojenia potrzeb etnokulturowych narodu ukraińskiego, ludów tubylczych i mniejszości narodowych⁷⁵. Polityka etniczno-narodowa państwa jako system idei, decyzji i praktycznych działań państwa w zakresie stosunków etniczno-narodowych opiera się na postanowieniach konstytucji i ustaw Ukrainy, rozporządzeniach, w tym Prezydenta Ukrainy i Gabinetu Ministrów Ukrainy oraz umowach międzynarodowych Ukrainy⁷⁶. Także jednym z ważnych priorytetów w ukraińskiej polityce narodowościowej jest wzmocnienie duchowej jedności ukraińskiego społeczeństwa oraz gwarancji zapobiegających pojawianiu się ekstremizmu i dyskryminacji obywateli ze względu na pochodzenie etniczne⁷⁷.

Główną zasadą skutecznego rozwiązywania problemów narodowościowych jest właściwe określenie zasad współistnienia różnych grup etnicznych oraz wypracowywanie kompromisów między nimi. W procesie budowania społeczeństwa demokratycznego istotne jest także uwzględnienie etnicznych czynników konsolidacji, kształtujących ukraińską wspólnotę. Za główne czynniki procesu konsolidacji ukraińskiego społeczeństwa można uznać: rozwój języków mniejszości narodowych, zbieżne interesy etniczne narodu ukraińskiego oraz innych grup etnicznych w budowaniu niepodległego państwa, rozwój identyfikacji i samoidentyfikacji etnicznej. Biorąc pod uwagę współistnienie różnych grup etnicznych na terytorium Ukrainy, a także kultur i języków, można wskazać, że Ukraina ustaliła własny kierunek polityki narodowościowej, polegający na kształtowaniu społeczeństwa wielonarodowego z wiodącą rolą języka i kultury ukraińskiej (narodu tytularnego)⁷⁸.

⁷⁴ T. Browarek, *Polityka etniczna i jej uwarunkowania w perspektywie badawczej*, [w:] *Uwarunkowania polityki etnicznej państwa polskiego po 1989 roku*, red. T. Browarek, Lublin 2018, s. 40.

⁷⁵ „Проект Закона Украины от 4 липня 2013 о концепции государственной этнонациональной политики Украины”, Dz. U., nr 2560a, art. 6.

⁷⁶ *Ibidem*, art. 3.

⁷⁷ О. Антонюк, *Формування етнополітики української держави: історичні та теоретико методологічні засади*, Київ 1999, s. 52–53.

⁷⁸ W latach dziewięćdziesiątych XX w. opracowano cztery modele polityki etnicznej: 1) polietniczny, 2) dwuetniczny (prymat kultury ukraińskiej i rosyjskiej), 3) monoetniczny oraz 4) „narodu tytułowego + mniejszości narodowe” (Zob. W. Baluk, *op. cit.*, s. 116).

Warto podkreślić, że ukraińskiej polityce narodowościowej towarzyszy proces polityzacji etniczności. Główną przesłanką tego zjawiska jest potrzeba zdobycia władzy przez przedstawicieli grup etnicznych, by móc wpływać na proces decyzyjny w państwie. Tor Bukkvól opracował dane statystyczne, według których w ostatniej dekadzie XX w. około 20% prestiżowych stanowisk w polityce i służbie cywilnej zajmują Rosjanie⁷⁹. Według Bukkvola organy władzy publicznej prowadziły zbyt liberalną politykę wobec etnicznych Rosjan i ulegały ich presji. Polityzacja organizacji motywowanych pobudkami etnicznymi i przekształcanie ich w partie polityczne w przyszłości może doprowadzić do konfliktów wewnętrznych. Przykładem mogą być takie ugrupowania, jak Muzułmańska Partia Ukrainy, Partia „Rosyjski Blok” czy Partia Węgrów Ukrainy⁸⁰.

Przykładem negatywnych skutków interakcji pomiędzy organizacjami politycznymi a wspólnotami etnicznymi była intensywna działalność rosyjskich organizacji na Krymie, które opowiadały się za przyłączeniem do Federacji Rosyjskiej. Należy podkreślić, że społeczeństwo ukraińskie jest tolerancyjne wobec wspólnot etnicznych, jednakże mimo tego zdarzają się negatywne zjawiska i zachowania o podłożu rasistowskim, rozpowszechniane są stereotypy ksenofobiczne, zwłaszcza wśród młodych ludzi. Ponadto warto zauważyć, że brak tolerancji jest widoczny przede wszystkim w odniesieniu do społeczności nieeuropejskich.

Czynnik językowy odgrywa kluczową rolę w polityce narodowościowej Ukrainy. We wszystkich regionach państwa, wśród kryteriów samoidentyfikacji etnicznej przede wszystkim wyróżnia się znajomość języka. Bardzo ważne jest zrozumienie języka swojego narodu nie tylko jako środka symbolicznego, ale również jako narzędzia komunikacji między wszystkimi członkami społeczeństwa. Warto wskazać, że przez długi okres Ukraina była częścią Związku Radzieckiego. Język ukraiński jednak w pewnym stopniu funkcjonował w sowieckiej Ukrainie jako język literacki, ale częściowo w stopniu ograniczonym, jako język oficjalny i funkcjonalny⁸¹. Strukturę językową możemy ocenić na podstawie powszechnego spisu ludności z grudnia 2001 r. Język ukraiński jest ojczystym dla 85,2% Ukraińców, zaś dla 14,8% takim językiem był rosyjski. Równocześnie aż 95,9% Rosjan w Ukrainie za swój język ojczysty uważa rosyjski, a jedynie 3,9% przedstawicieli tej mniejszości narodowej uznaje za taki ukraiński. Pod względem językowym najbardziej zrusyfikowanymi grupami są: Grecy (88,5%), Żydzi (83%), Niemcy (64,7%), Tatarzy krymscy (58,7%), Gruzini (54,4%). Białorusini uważają za język swojej narodowości – 19,8%, język ukraiński – 17,5% oraz język rosyjski – 62,5%. Należy wskazać, że grupa mniejszościowa stanowi podatną społeczność na asymilację językową. Według spisu ludności z 2001 r. 92% Tatarów Krymskich uważa za swój język ojczysty język swojej narodowości, natomiast 6% język rosyjski. Pod względem

⁷⁹ Г. Луцишин, *Національні меншини та політичний процес в Україні*, [w:] *Етнокультурні проблеми політичного процесу в Україні*, red. Г. Луцишин, Львів 2001, s. 323.

⁸⁰ І. Зварич, *Вплив регіоналізму на політизацію етнічності*, [w:] *Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї*, red. М. І. Михальченко, Київ 2008, s. 119.

⁸¹ Т. Wozniak, *Sprzemierzona Ukraina. Przyczynek do kształtowania się ukraińskiego narodu politycznego*, [w:] *Ukraina*, red. B. J. Albin, W. Baluk, Wrocław 2002, s. 191.

językowym wśród pozostałych przedstawicieli grup etnicznych najbardziej zukrainizowani są Polacy – 71% uznało za język ojczysty ukraiński, jedynie 12,9% wskazało na język polski, a 15,6% – rosyjski⁸². Także należy uwzględnić grupy narodowościowe, w których występuje odporność na asymilację językową, wśród nich są: Rosjanie (95,9%), Węgrzy (95,4%), Tatarzy krymscy (92%), Rumuni (91,7%), Ukraińcy (85,2%). Na Ukrainie językiem urzędowym jest ukraiński, ale należy wziąć pod uwagę fakt, że historycznie (uwzględniając wieloletnią rusyfikację) współistnieją tam dwie wpływowe kultury etniczne – ukraińska i rosyjska. W procesie odrodzenia narodowego ważną rolę odgrywają różnice etniczno-kulturowe, a zwłaszcza językowe między Ukraińcami a Rosjanami, które są wykorzystywane przez elity w bieżącej walce politycznej⁸³. W latach 2014–2022, zaś szczególnie po rosyjskiej inwazji na Ukrainę, nabierają rozpędu procesy ukrainizacji życia społecznego. Zwiększa się obszar wykorzystywania ukraińskiego jako języka państwowego. Na początku 2014 r. językiem ukraińskim w domu posługiwało się 44% respondentów, 36% zadeklarowało wykorzystywanie języka rosyjskiego, natomiast 18% korzystało z obydwu języków. Przez osiem lat stopniowo wzrastał odsetek ukraińskojęzycznych obywateli do 48–50% oraz dwujęzycznych do 25–30%, natomiast malał odsetek rosyjskojęzycznych mieszkańców do 20–25%. Pełnoskalowa inwazja Rosji przyspieszyła naturalny proces derusyfikacji. Na początek 2023 r. językiem ukraińskim na co dzień posługiwało się 60% obywateli, obydwojema językami 28%, a językiem rosyjskim zaledwie 12% respondentów. Warto zaznaczyć, że w powyższym okresie odsetek osób uważających język ukraiński za język ojczysty zwiększył się z ponad 60% do ponad 80%, a podobne wskaźniki dla języka rosyjskiego spadły z ok. 40% do 14%⁸⁴.

W kształtowaniu się polityki narodowościowej Ukrainy znaczącą rolę odgrywa też czynnik religijno-wyznaniowy. W tym aspekcie Ukraina jest państwem pluralistycznym, w którym życie religijne zawsze było różnorodne. Większość ludności Ukrainy, w tym znaczna część przedstawicieli mniejszości narodowych (Rosjanie, Białorusini, Mołdawianie, Rumuni, Bułgarzy i Grecy) należy do Cerkwi prawosławnej. Aktualnie na Ukrainie istnieją dwie wiodące Cerkwie prawosławne: Ukraińska Cerkiew Prawosławna Patriarchatu Moskiewskiego (UCP-PM) oraz autokefaliczna Prawosławna Cerkiew Ukrainy (PCU), która powstała na przełomie lat 2018/2019 na podstawie Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Kijowskiego oraz Ukraińskiej Autokefalicznej Cerkwi Prawosławnej oraz części UCP-PM⁸⁵. Biorąc pod uwagę działalność Ukraińskiej

⁸² Державний комітет статистики України, [online] <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/language>, „Мо-вний склад населення”, inf. 6 V 2021.

⁸³ P. Andrusieczko, *Zmiany struktury narodowościowej i językowej na Ukrainie w kontekście wyników spisu powszechnego z 2001 roku*, „Sprawy Narodowościowe” 2004, nr 24–25, s. 202–204.

⁸⁴ Комплексне дослідження: Як війна змінила мене та країну. Підсумки року, [online] https://ratinggroup.ua/research/ukraine/kompleksne_dosl_dzhennya_yak_v_yna_zm_nila_mene_ta_kra_nu_p_dsumki_roku.html?fbclid=IwAR1YWCsipqYKpxwaoXPryWZCJa3vgir1_T74Ekil-Km0pIUqNzQWFVcet04, inf. 18 VII 2023.

⁸⁵ В. Євтух, *Про національну ідею, етнічні меншини, міграції*, Київ 2000, s. 49.

Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Moskiewskiego, należy uwzględnić jej filorosyjskie (kulturowe, religijne i polityczne) oddziaływanie na mieszkańców Ukrainy⁸⁶. Struktury UCP-PM są wykorzystywane przez Federację Rosyjską do szerzenia wpływów i ideologii „ruskiego miru”. Aneksja Krymu, a następnie napaść zbrojna Federacji Rosyjskiej na Ukrainę w 2022 r. postawiły pod znakiem zapytania kwestię dalszego funkcjonowania struktur cerkiewnych podlegających Patriarchatowi Moskiewskiemu w Ukrainie⁸⁷. Według Centrum Razumkova struktura wyznaniowa Ukrainy w ciągu dwóch pierwszych dekad XXI w. nie uległa znacznym zmianom. Od 2019 r. większość obywateli (64,9%) określiła się jako prawosławni, 9,5% uznało się za grekokatolików, 1,8% – za protestantów, 1,6% – za katolików, a 0,1% – za zwolenników judaizmu i islamu⁸⁸. Natomiast istotnie zmieniła się liczba wiernych utożsamiana z autokefaliczną Prawosławną Cerkwią Ukrainy i UCP-PM. Po roku pełnoskalowej wojny liczba wiernych identyfikujących się z PCU zwiększyła się z 42% do 54%, natomiast w przypadku UCP-PM zmalała z 18% do 4%⁸⁹. Ponadto badania centrum Razumkova z 2023 r. wskazują, że ponad 43% Ukraińców postrzega UCP-PM jako instytucję propagującą ideologię „ruskiego miru”, 39% wskazuje na jej powiązania ze służbami specjalnymi Rosji, a ponad 35% respondentów podkreśla, że w latach 2014–2022 nie potępiła ona rosyjskiej agresji, wtórując rosyjskiej propagandzie o „konflikcie wewnętrznym” na Ukrainie⁹⁰.

W procesie odrodzenia narodowego Ukraińców ważną rolę odgrywa Ukraińska Cerkiew Grekokatolicka. Kościoły w Ukrainie odgrywają ważną rolę w procesie konsolidacji państwa ukraińskiego, szczególnie w okresie wojny rosyjsko-ukraińskiej. Poza UCP-PM wszystkie Kościoły i związki wyznaniowe opowiedziały się jednoznacznie po stronie broniącego się przed rosyjską inwazją państwa i ukraińskiego narodu politycznego.

Na politykę narodowościową Ukrainy istotny wpływ ma także czynnik kulturowy. Jest to główny bodziec w formowaniu ukraińskiego narodu. Biorąc pod uwagę rozwój kulturowy, a w szczególności modernizację narodu ukraińskiego, to należy wspomnieć historię, dziedzictwo kulturowe, mentalność oraz tradycje folklorystyczne i etnograficzne Ukraińców. Dziedzictwo etnokulturowe, kluczowe w zachowaniu tożsamości narodowej, języka ukraińskiego oraz duchowych wartości narodu, niewątpliwie jest decydującym identyfikatorem ukraińskiej grupy etnicznej. Ukraińska kultura, będąca

⁸⁶ A. Kozyrska, *Pluralizm wyznaniowy a integracja narodu ukraińskiego po 1991 roku*, Toruń 2014, s. 181.

⁸⁷ W. Bobryk, *W historycznym potrzasku. Polityka wyznaniowa państwa a procesy etniczne na Ukrainie*, [w:] *Polityka etniczna. Teorie, koncepcje, wyzwania*, red. H. Chałupczak, R. Zenderowski, E. Pogorzala, T. Browarek, Lublin 2015, s. 485.

⁸⁸ Strona internetowa Razumkov centre, [online] https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Religiya.pdf, „Держава і церква в Україні-2019: підсумки року і перспективи розвитку відносин”, inf. 14 VII 2023, s. 14.

⁸⁹ КМІС: Кількість вірян УПЦ МП впала до чотирьох відсотків, [online] <https://www.dw.com/uk/opytuvannya-ponad-polovyna-ukraintsiv-viriany-ptsu-chotyry-vidsotky-upts-mp/a-62727186>, inf. 19 VII 2023.

⁹⁰ Доля УПЦ МП в Україні: дорога від храму, [online] <https://zn.ua/project/church/>, inf. 19 VII 2023.

czynnikiem konsolidacji narodu trwa w niesprzyjających warunkach rosyjskiego wpływu na świadomość obywateli Ukrainy. W mediach propaguje się antyukraińską narrację, która jest finansowana przez Rosję.

Mykola Żulynski, badacz narodowych mitów kulturowych oraz społeczeństwa ukraińskiego próbował odpowiedzieć na pytanie o to, jakie komponenty kulturowe należy uznać za fundament ukraińskiej państwowości. Stwierdził, że kultura zawsze broni swojej duchowej suwerenności, do której wkracza państwo. Wydaje się, że kultura ukraińska, mimo znacznych strat, przetrwała bezprecedensowy terroryzm państwowy i presję władz z okresu komunizmu, a wartości i tradycje kultury narodowej mimo wszystko zostały zachowane⁹¹. Jednakże nadal przejawy tożsamości postradzieckiej hamują proces tworzenia ukraińskiej państwowości.

Analizując politykę narodowościową Ukrainy i tożsamość narodową Ukraińców, nie sposób pominąć nacjonalizmu, który jest radykalną formą patriotyzmu. Nacjonalizm zakłada nienawiść do obcych grup etnicznych, dbanie o własny interes narodu, wywyższanie swojego państwa, a poniżanie innych krajów. W kontekście Ukrainy należy wspomnieć o Kongresie Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskim Zgromadzeniu Narodowym, ugrupowaniach nacjonalistycznych z lat dziewięćdziesiątych XX w. posiadających posłów w parlamencie (okręgi jednomandatowe), natomiast powyższe partie nigdy nie przekroczyły progu zaporowego⁹². Po rewolucji pomarańczowej pojawiły się nowe ugrupowania nacjonalistyczne, które nie odgrywały decydującej roli w życiu politycznym Ukrainy. Jedynym ugrupowaniem nacjonalistycznym w historii niepodległej Ukrainy, które przekroczyło w 2012 r. próg zaporowy, była „Swoboda”⁹³. Kolejnym ugrupowaniem był Prawy Sektor, który powstał w czasie rewolucyjnych wydarzeń w Ukrainie pod koniec 2013 r.⁹⁴ Ideologia Prawego Sektora wzoruje się na ideologii Ogólnoukraińskiej Organizacji „Tryzub” (Trójzab) im. Stepana Bandery, której liderem i założycielem jest Dmytro Jarosz. Celem polityki narodowej organizacji jest ograniczenie symbiozy mniejszości narodowych i Ukraińców z zachowaniem ich odrębności kulturowej wraz z poszanowaniem idei ukraińskiego państwa narodowego⁹⁵. Nacjonalistyczną partią polityczną jest Ogólnoukraińskie Zjednoczenie „Swoboda” („Wolność”), której liderem jest Oleh Tiahnybok. Należy zauważyć, że obie organizacje mają charakter rusofobiczny. Warto zaznaczyć, że cechą wspólną ideologii partii Prawego Sektora oraz Ogólnoukraińskiego Zjednoczenia „Swoboda” jest koncepcja budo-

⁹¹ М. Жулинський, *Національна культура за умов формування нової суспільної солідарності в Україні*, Київ 2010, s. 127.

⁹² W. Baluk, *Kształtowanie systemu partyjnego Ukrainy w okresie transformacji ustrojowej (1987–2004)*, Wrocław 2006.

⁹³ W. Baluk, *Koalicje gabinetowe na Ukrainie w latach 2002–2012*, Lublin 2012.

⁹⁴ O. Voytyuk, *Prawy Sektor oraz jego przyszłość w polityce wewnętrznej Ukrainy*, „Studia Politologiczne” 2016, nr 42, s. 290.

⁹⁵ *Ibidem*, s. 291–292.

wania narodu ukraińskiego opartego na jednej grupie etnicznej⁹⁶. Warto nadmienić, że zarówno w elekcji 2014, jak i 2019 r. żadne z powyższych ugrupowań nie przekroczyło progu zaporowego, co wskazuje na niską podatność ukraińskiego społeczeństwa na idee nacjonalistyczne. Natomiast w kontekście odrodzenia narodowego większość obywateli przenosi swoje sympatie na ugrupowania narodowo-demokratyczne. W latach dziewięćdziesiątych XX w. był to Ludowy Ruch Ukrainy, natomiast w okresie pomarańczowej rewolucji „Nasza Ukraina”, a podczas rewolucji godności – Front Ludowy i „Europejska Solidarność”. W tym kontekście trzeba też wspomnieć o antagonistycznych wobec nich organizacjach: Komunistycznej Partii Ukrainy, Postępowej Socjalistycznej Partii Ukrainy, Partii Regionów Ukrainy oraz Opozycyjnej Platformie za Życie. Powyższe partie parlamentarne były nastawione na „ochronę interesów regionów” rosyjskojęzycznych, ideę integracji z Rosją, nadanie językowi rosyjskiemu statusu drugiego języka państwowego oraz przeciwdziałanie ukraińskiej idei narodowej, utożsamianej z „ukraińskim nacjonalizmem”⁹⁷.

Należy podkreślić, że mobilizacja polityczna narodu ukraińskiego nastąpiła dopiero na początku XXI wieku. Ruch społeczny „Ukraina bez Kuczmy” w latach 2000–2001 był reakcją na bestialskie zamordowanie ukraińskiego dziennikarza śledczego Georgija Gongadze⁹⁸. Naród ukraiński uświadomił sobie istnienie różnorodnych patologii w kręgach władzy i jednoznacznie opowiedział się za koniecznością przeciwdziałania im⁹⁹.

Wzrost poczucia tożsamości narodowej Ukraińców nastąpił po wydarzeniach „rewolucji pomarańczowej” w latach 2004–2005. Masowe protesty w Ukrainie nie były traktowane jako rewolucja, ponieważ nie wystąpiła przemoc, terror czy przelew krwi. Rezultatem kijowskiego Majdanu była przede wszystkim rewolucja „ukraińskiego ducha”. Opór narodu wobec wpływów rosyjskich był wyrazem postawy obywatelskiej, a szczególnie współodpowiedzialności za państwo. Sukces masowych protestów, polegający na mobilizacji społeczeństwa przekonał ukraińskich obywateli do zmiany myślenia o racji stanu Ukrainy. Zniszczono mit bierności społeczeństwa ukraińskiego, które nie potrafi walczyć o swoje prawa. Należy zauważyć, że stworzony po pomarańczowej rewolucji rząd odziedziczył państwo bardzo podzielone, w którym kultura narodowa była jednym z wielu obszarów gier politycznych¹⁰⁰. Prezydent Ukrainy Viktor

⁹⁶ A. A. Токарев, *Институционализация украинского национализма: идеологические различия между партиями «Свобода» и «Правий Сектор»*, „Вестник МГИМО-Университета” 2014, nr 6 (39), s. 150.

⁹⁷ М. Михальченко, *Українська мрія та національна ідея: генеза, взаємодія*, „Політичний Менеджмент” 2009, nr 6, s. 8.

⁹⁸ A. Maliszewska, *Ograniczenia w kształtowaniu się społeczeństwa obywatelskiego na Ukrainie*, „Adeptus” 2015, nr 5, s. 43–44.

⁹⁹ D. Miłoszewska, „Gazeta Wyborcza” a pomarańczowa rewolucja, [online] <https://repozytorium.amu.edu.pl/bits/tream/10593/963/1/Gazeta%20Wyborcza%20%20pomara%5%84czowa%20rewolucja.pdf> >, s. 12, inf. 02 V 2023.

¹⁰⁰ M. Riabczuk, *Między „Dzikim Zachodem” a WNP: ambiwalentna transformacja Ukrainy*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe w XXI wieku. Szanse i wyzwania*, red. M. A. Murzyn, J. Purchla, Kraków 2007, s. 108.

Juszczenko, chcąc wzmocnić poczucie tożsamości narodowej Ukraińców, przekonywał, że „jesteśmy jednym narodem ukraińskim. Nie jesteśmy podzieleni językami, którymi mówimy, ani wyznaniowo. Mamy jedno ukraińskie przeznaczenie. Mamy jedną ukraińską dumę. Jesteśmy dumni, że jesteśmy Ukraińcami”¹⁰¹. Warto zaznaczyć, że „pomarańczowa rewolucja” była ważnym krokiem w walce o sprawiedliwość i demokrację w Ukrainie.

Ważnym etapem transformacji poczucia przynależności narodowej Ukraińców była tzw. rewolucja godności w latach 2013–2014. Dwie Ukrainy (Lwów i Donieck), współistniejące obok siebie, stanowiły jednocześnie niejako dwa symbole możliwych kierunków przyszłego rozwoju państwa: „powrotu do ZSRR” lub „powrotu do Europy”¹⁰². Rewolucja godności udowodniła, że naród ukraiński posiada tożsamość, a państwo ukraińskie jest na drodze zmian w kierunku proeuropejskim¹⁰³. Należy uwzględnić, że pragnienie życia w demokratycznym państwie zjednoczyło społeczeństwo ukraińskie. Masowe manifestacje ludności były przejawem świadomych działań narodu oraz niechęci do tendencji autorytarnych w państwie. Podczas rewolucji godności w obronie wartości demokratycznych stanęli nie tylko Ukraińcy, ale także przedstawiciele innych narodów, którzy wyrazili tym samym postawę obywatelską. Ukraińska idea narodowa zjednoczyła Ormian, Białorusinów, Gruzinów, Żydów i innych przedstawicieli grup etnicznych. Ważną rolę odegrały także stowarzyszenia wolontariackie oraz aktywiści w ramach rodzącego się społeczeństwa obywatelskiego. Ofiary poniesione w obronie wolności i demokracji nazwano „Niebiańską Sotnią”¹⁰⁴. Euromajdan wpłynął na konsolidację narodową Ukraińców, zjednoczył różne regiony, kultury i religie pod hasłem obrony państwa. Po doświadczeniu dwóch rewolucji państwo ukraińskie zaczęło chronić i wzmacniać swoją kulturę, symbolikę narodową, pamięć historyczną, a społeczeństwo ukraińskie położyło nacisk na rozwijanie oraz budowanie swojej państwowości oraz kształtowanie ukraińskiego narodu politycznego. Z jednej strony mniejszości narodowe są popierane przez organy władzy i Ukraińców; ich relacje polegają na współpracy i pomocy, a z drugiej strony mniejszość rosyjska realizuje własny interes narodowy, stanowiąc istotne zagrożenie dla ukraińskiej państwowości. Przykład Tatarów krymskich pokazuje, że ważną kwestią scalającą różne grupy etniczne w ramach wspólnoty politycznej pozostaje lojalność do państwa ukraińskiego.

Ważnym elementem tożsamości narodowej i państwowej pozostaje pamięć historyczna, którą Rosja także intensywnie wykorzystywała do prowadzenia wojny hybrydowej wobec Ukrainy. Z tego względu polityka historyczna i „odmrażanie pamięci”

¹⁰¹ Strona internetowa Українська правда, [online] <https://www.pravda.com.ua/articles/2005/01/23/3006391/>, „Промова президента України Віктора Ющенка на Майдані”, inf. 03 V 2023.

¹⁰² *Ibidem*.

¹⁰³ A. Rogozińska, *Kijowski majdan – symbol narodowego przewrotu i jego reperkusje w opiniach prasy polskiej*, „Polityka i Bezpieczeństwo” 2016, nr 7, s. 172.

¹⁰⁴ W. Kłymonczuk, *Ukraina w poszukiwaniu wolności – od Rewolucji Godności do wyborów parlamentarnych w 2014 roku*, „Wschód Europy” 2015, nr 1 (2), s. 100.

pozwała Ukraińcom na budowanie trwałych więzi tożsamościowych na poziomie wspólnoty etniczno-kulturowej oraz politycznej¹⁰⁵. Proces poszukiwania nowych bądź przywracania pamięci o starych bohaterach budzi pewne kontrowersje zarówno w samej Ukrainie, jak i poza jej granicami. Pomimo pewnych zastrzeżeń odgrywa pozytywną rolę w procesie konsolidacji narodu i państwa oraz jest związany z procesem dekolonizacji i dekomunizacji historii i kultury ukraińskiej.

Po agresji zbrojnej na Ukrainę (24 lutego 2022 r.) Federacja Rosyjska zdestabilizowała porządek międzynarodowy. Wraz z rozpoczęciem wojny Ukraina zerwała stosunki dyplomatyczne z Federacją Rosyjską. Decyzja została podjęta po tym, jak Rosja uznała niepodległość tzw. republik ludowych DRL i ŁRL. Państwo ukraińskie od razu zaczęło zbierać dowody łamania prawa międzynarodowego i popełnianych zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko narodowi ukraińskiemu, które miały umożliwić wszczęcie procesu przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym w Hadze¹⁰⁶. Oskarżyła również Rosję o ludobójstwo, kierując w tej sprawie skargę do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości¹⁰⁷. Warto stwierdzić, że pamięć historyczna w prowadzeniu polityki zagranicznej opartej na ekspansji państwa rosyjskiego stanowi usankcjonowanie jej współczesnych ambicji w stosunku do Ukrainy. Destabilizacja i polityka siły na obszarze poradzieckim zamiast miękkiej siły przyciągania, nostalgia za utraconym imperium, a także silnie sprzężenia gospodarcze i w dziedzinie bezpieczeństwa spowodowały, że Rosja sama przyznała sobie monopol na odgrywanie ról arbitra i gwaranta stabilności tzw. bliskiej zagranicy¹⁰⁸.

Społeczeństwo ukraińskie zademonstrowało zdolność do oporu jeszcze przed pełnoskalową inwazją 24 lutego 2022 r., kiedy przez osiem lat Siły Zbrojne Ukrainy powstrzymywały wroga w Donbasie. Natomiast inwazja na pełną skalę w 2022 r. przyspieszyła konsolidowanie tożsamości zbiorowej narodu ukraińskiego ze względu na zaprzecanie przez Rosjan istnieniu Ukrainy i jej mieszkańców jako odrębnego narodu¹⁰⁹, co spowodowało, iż rosyjscy żołnierze nie zostali powitani kwiatami¹¹⁰. Wojna rosyjsko-ukraińska stała się dla narodu ukraińskiego sprawą o kluczowym znaczeniu dla przetrwania i suwerenności Ukrainy. W wyniku inwazji wojennej na Ukrainę rozwój społeczeństwa obywatelskiego i aktywizmu społecznego wpłynął na morale narodu. Należy podkreślić, że zaangażowanie społeczności ukraińskiej przyczyniło się do wzrostu tożsamości narodowej i jedności narodu. Ponadto inwazja wojenna spowodowała

¹⁰⁵ W. Baluk, M. Doroshko, *Historia – płaszczyzna wpływu w relacjach rosyjsko-ukraińskich w latach 2014–2022*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2022, nr 4, s. 133–176.

¹⁰⁶ Agresja Rosji na Ukrainę – pierwsze dwa tygodnie wojny. Raport specjalny, inf. 10 VI 2023, s. 39.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸ S. Bieleń, *Identyfikacja Rosji w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Polityka zagraniczna Rosji*, red. S. Bieleń, M. Raś, Warszawa 2008, s. 21.

¹⁰⁹ O. Резнік, *Воля українців до боротьби у війні в контексті формування політичної нації*, [w:] *Українське суспільство в умовах війни 2022*, red. Є. Головаха, С. Макеєва, Київ 2022, s. 265.

¹¹⁰ Główna propagandystka Kremlu Olga Skabeyeva wielokrotnie twierdziła, że każda osoba w Ukrainie będzie chciała powitać armię rosyjską kwiatami.

większe zainteresowanie historią oraz dziedzictwem narodowym państwa ukraińskiego. Rezultatem wprowadzenia nieudanego „ruskiego miru” przez Kreml była rewolucja ukraińskiego ducha narodowego. Wartości, takie jak wolność, godność oraz honor, odgrywają ważną rolę w państwie. Intensyfikacja działań wojennych na frontach podniosła zrozumienie i docenienie działań na rzecz ochrony języka i tradycji Ukrainy. Warto zaznaczyć, że społeczność międzynarodowa była pod wrażeniem jedności ducha i odporności narodu ukraińskiego.

5. Podsumowanie

Podsumowując, można stwierdzić, że analiza współczesnego modelu polityki skłania do wniosku, że w okresie niepodległości los państwa ukraińskiego był ściśle powiązany z problemami o charakterze etniczno-narodowym. Jednocześnie stopniowo następowała konsolidacja narodowa, a ustawodawstwo ukraińskie w dziedzinie polityki narodowościowej spełniało wymogi prawa międzynarodowego dotyczącego mniejszości narodowych. Ukraina jako jedno z państw z obszaru postsowieckiego próbowała kierować się zasadami demokratycznymi, co sprawiło, że odrębność i kultura narodowa grup etnicznych w Ukrainie była akceptowana przez rząd i naród ukraiński. Kwestie językowe stanowią co prawda przeszkodę w konsolidacji narodowej, ale skala i dotkliwość problemu są zróżnicowane w zależności od regionu. Warto wziąć pod uwagę, że w Ukrainie działały partie polityczne, którym zależy na podziale państwa na „dwie Ukrainy”. W czasie dwóch rewolucji społeczeństwo ukraińskie silnie zademonstrowało swoją postawę obywatelską i odpowiedzialność za państwo i stan relacji między grupami etnicznymi.

Zjawisko separatyzmu oraz instalowanie przez Rosję konfliktu niskiej intensywności w postaci samozwańczych republik niewątpliwie przeszkodziły w konsolidacji narodowej i państwowej Ukrainy. Warto podkreślić, że rozwiązywanie konfliktów o charakterze narodowościowym powinno się opierać na ochronie interesów wszystkich grup etnicznych. Społeczność międzynarodowa nie wypracowała trwałych mechanizmów pogodzenia prawa do samostanowienia z zachowaniem integralności terytorialnej państwa. Kwestia separatyzmu w niepodległej Ukrainie w dużym stopniu była spowodowana polityką ingerencji Rosji w wewnętrzne sprawy sąsiedniego państwa, w tym wykorzystywania mniejszości rosyjskiej jako piątej kolumny. Odpowiedzialność ponoszą także władze państwowe Ukrainy, które nie potrafiły skutecznie przeciwstawić się tendencjom separatystycznym, zaniedbując m.in. proces konsolidacji ukraińskiego narodu politycznego.

Aneksja Krymu oraz inwazja Federacji Rosyjskiej w lutym 2022 r. wpłynęła na skład etniczny Ukrainy. W regionach, które były kontrolowane przez Kreml, takich jak Półwysep Krymski, DRL, ŁRL, obwód zaporoski i chersoński, wiele osób zostało deportowanych siłą do państwa rosyjskiego. W wyniku wojny wielu Ukraińców zostało zabitych oraz zmuszonych do ucieczki z Ukrainy. Warto zaznaczyć, że państwo ukraińskie musi zawierać umowy z innymi państwami w celu prowadzenia programów powrotowych, które będą akceptowane przez obie strony. Kłopotem są wewnętrzne

przesiedlenia osób do jednej miejscowości, ponieważ takie działania mogą skutkować utrudnieniem integracji przesiedleńców z osobami zamieszkującymi dany region, a w przyszłości segregację tej kategorii ludności.

Polityka narodowościowa ma szansę na powodzenie tylko w warunkach niepodległości i nienaruszalności granic terytorialnych państwa. Tylko wtedy władze mogą zapewnić stabilność życia narodu ukraińskiego oraz zagwarantować realizację interesów tak Ukraińców, jak i zamieszkujących ją mniejszości narodowych.

Streszczenie: Celem było zrozumienie uwarunkowań i mało znanych procesów wpływających na politykę narodowościową Ukrainy. Poznanie ładu rozwoju społeczno-kulturowego Ukrainy, w której istnieją mniejszości narodowe (ważne były ich status prawny oraz postawa obywatelska). Polityka narodowościowa Ukrainy jest ukształtowana i realizowana w niezwykle złożonej sytuacji politycznej. W tym przypadku panujące realia społeczno-polityczne wpływają na kształtowanie się stosunków międzyetnicznych oraz kierunku rozwoju państwa ukraińskiego w kontekście polityki narodowościowej. Zakres temporalny objął lata 2000–2022. Badanie problemu w dłuższym czasie pozwala określić dynamikę i zachodzące zmiany w polityce narodowościowej Ukrainy. Analizowane są dokumenty państwowe dotyczące zapewnienia ochrony praw mniejszości narodowej zgodnie z międzynarodowymi standardami. Warto zaznaczyć, że działania wspólnot etnicznych wpływają na charakter i treść programów oraz ustaw przyjmowanych przez organy władzy państwowej. Tendencje separatystyczne są traktowane jako główne zagrożenie dla integralności i suwerenności Ukrainy. Wraz z tym zidentyfikowano mechanizmy zapobiegające separatyzmowi w kontekście wpływu ze środowiska międzynarodowego. Warto podkreślić, że zmiana struktury narodowościowej i językowej powoduje zmianę świadomości przez narzucenie odmiennych wartości i interesów narodowych korzystnych dla innych grup etnicznych. Tożsamość narodowa Ukraińców przez długi czas była zjawiskiem problematycznym. Ważną przesłanką było wskazanie głównych zbieżnych celów oraz interesów Ukraińców i mniejszości narodowych. Postawa narodowa Ukraińców ciągle się zmieniała w wyniku zewnętrznych wpływów, w tym wojny rosyjsko-ukraińskiej, jednak zawierała niezmiennie, zakorzenione w świadomości historycznej przejawy – miłość do Ojczyzny, ducha jedności, opartego na dorobku historycznym i wartościach obywatelskich.

Słowa kluczowe: polityka narodowościowa, mniejszości narodowe, stosunki międzyetniczne, prawa mniejszości narodowych, ruchy separatystyczne, świadomość narodowa, idea narodowościowa

Nationality policy of Ukraine in 2000–2022

Summary: The aim was to understand the conditions and little-known processes influencing the nationality policy of Ukraine. Learning about the order of socio-cultural development in Ukraine, where there are national minorities (their legal status and civic attitude were important). Ukraine's nationality policy is shaped and implemented in an extremely complex political situation. In this case, the prevailing socio-political realities influence the formation of inter-ethnic relations and the direction of development of the Ukrainian state in the context of nationality policy. The temporal scope covered

the years 2000–2022. Studying the problem over a longer period of time allows us to determine the dynamics and ongoing changes in Ukraine's nationality policy. State documents regarding ensuring the protection of national minority rights in accordance with international standards are analyzed. It is worth noting that the activities of the ethnic communities influence the nature and content of programs and laws adopted by the state authorities. Separatist tendencies are treated as the main threat to the integrity and sovereignty of Ukraine. Along with this, mechanisms have been identified to prevent separatism in the context of influence from the international environment. It is worth emphasizing that a change in the nationality and language structure causes a change in consciousness by imposing different values and national interests that are beneficial to other ethnic groups. The national identity of Ukrainians has been a problematic phenomenon for a long time. An important premise was to indicate the main convergent goals and interests of Ukrainians and national minorities. The national attitude of Ukrainians was constantly changing as a result of external influences, including the Russian-Ukrainian war, but it contained unchanging manifestations rooted in historical consciousness – love for the Homeland, the spirit of unity, based on historical achievements and civic values.

Keywords: nationality policy, national minorities, interethnic relations, rights of national minorities, separatist movements, national consciousness, nationality idea

Bibliografia

1. Źródła

1.1. Dokumenty

Agresja Rosji na Ukrainę – pierwsze dwa tygodnie wojny. Raport specjalny, inf. 17 VII 2023.

Deklaracja o Suwerenności Państwowej Ukrainy z dnia 16 lipca 1990 roku, „Vidomosti Verkhovnoi Rady” (VV), nr 31.

Deklaracja wiedeńska i Program działania z dnia 25 czerwca 1993, „Vidomosti Verkhovnoi Rady” (VV), nr 995_504, art. 19.

Kabinet Ministriv Ukrainy „Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavnu sluzhbu Ukrainy z etnopolityki ta svobody sovisti ta vnesennia zmin do Polozhennia pro Ministerstvo kultury Ukrainy”, Iz zminamy, vnesenymy zghidno z Postanovoiu KM. N. 885 vid 16.10.2019

Konstytucja Ukrainy z dnia 24 czerwca 1996 r., Dz. Ust. RN Ukrainy, nr 30.

Konwencja Ramowa o ochronie mniejszości narodowych z dnia 1 lutego 1995, „Vidomosti Verkhovnoi Rady” (VV), nr 703/97-BP, art. 7.

Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski ta politychni prava, „Vidomosti Verkhovnoi Rady” (VV), nr 2148-VIII.

O mniejszościach narodowych na Ukrainie, „Vidomosti Verkhovnoi Rady” (VV), nr 2827-IX.

Proekt Zakona Ukrainy ot 4 Iynia 2013 o kontseptsyyi hosudarstvennoi etnonatsyonalnoi polityky Ukrainy, „Vidomosti Verkhovnoi Rady” (VV), nr 2560a.

Proekt Zakona Ukrainy ot 4 Iynia 2013 o kontseptsyyi hosudarstvennoi etnonatsyonalnoi polityky Ukrainy, „Vidomosti Verkhovnoi Rady” (VV), nr 2560a.

Ustawa o Gwardii Narodowej Ukrainy z dnia 1 stycznia 2021 roku, „Vidomosti Verkhovnoi Rady” (VV), nr 876-VII.

Ustawa z dnia 13 maja 2014 roku o uchodźcach i osobach potrzebujących dodatkowej lub czasowej pomocy, „Vidomosti Verkhovnoi Rady” (VV), nr 3671-VI.

Zakon Ukrainy pro bizhentsiv ta osib, yaki potrebuut dodatkovoho abo tymchasovoho zakhystu, [online] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1251-vii>.

Materialy internetowe

Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy, [online] <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality>, „Pro kilnist i sklad naselennia za pidsumkamy Vseukrainskoho perepysu naselennia 2001 roku”, inf. 06 V 2021.

Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy, [online] <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/language>, „Movnyi sklad naselennia”, inf. 09 VI 2023.

Dolia UPTs MP v Ukraini: doroha vid khramu, [online] <https://zn.ua/project/church/>, inf. 19 VII 2023.

Fond Demokratychni Initsiatyvy, „2015-y, politychni pidsumky dumka naselennia”, [online] <https://dif.org.ua/article/2015-y-politichni-pidsumki-dumka-naselennya>, inf. 09 VI 2023.

Fond Demokratychni Initsiatyvy, „Hromadska dumka: pidsumky 2014 roku”, [online] <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-pidsumki-2014-roku>, inf. 9 VI 2023.

Holos Ukrainy, [online] <http://www.golos.com.ua/article/260484>, „Deklaratsiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pro prava korinnykh narodiv”, inf. 8 VI 2023.

KMIS: Kilnist virian UPTs MP vpala do chotyrok vidstotkiv, [online] <https://www.dw.com/uk/opytuvannya-ponad-polovyna-ukraintsiv-iriany-ptsu-chotyry-vidstoty-upts-mp/a-62727186>, inf. 19 VII 2023.

Kompleksne doslidzhennia: Yak viina zminyła mene ta krainu. Pidsumky roku, [online] https://rating-group.ua/research/ukraine/kompleksne_dosl_dzhennya_yak_v_yna_zm_nila_mene_ta_kra_nu_p_dsumki_roku.html?fbclid=IwAR1YWCSipqYKpxwaoXPryWZCJa3vgir1_T74Ekil-Km0pIUqNzQW-FVCet04, inf. 18 VII 2023.

Na okkupirovannoi terrytoryi Donetskoj oblasti prozhyvaet prymerno 1,7 mln chelovek – Zhebryvskiy, [online] <http://www.segodnya.ua/regions/donetsk/na-okkupirovannoy-teritorii-doneckoy-oblastiprozhyvaet-primerno-17-mln-chelovek-627768.html>, inf. 9 VI 2023.

Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, *Rosja uznaje „republiki ludowe” w Donbasie*, [online] <https://www.pism.pl/publikacje/rosja-uznaje-republiki-ludowe-w-donbasie>, inf. 10 VI 2023.

Razumkov centre, [online] https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Religiya.pdf, „Der zhava i tserkva v Ukraini-2019: pidsumky roku i perspektyvy rozvytku vidnosyn”, inf. 14 VII 2023.

Rosyjska aneksja ukraińskich obwodów na forum ONZ, [online] <https://www.pism.pl/publikacje/rosyjska-aneksja-ukrainskich-obwodow-na-forum-onz>, inf. 18 VII 2023.

Sovet Federatsyy, Luhanskaia Narodnaia Respublyka, [online] <http://council.gov.ru/services/reference/10820/>, inf. 09 VI 2023.

Strona internetowa Humanitarnyi rozvytok, „Analiz prohram politychnykh partii”, [online] <https://spa.ukma.edu.ua/programs>, inf. 07 VI 2023.

Strona internetowa Ukrainska pravda, [online] <https://www.pravda.com.ua/articles/2005/01/23/3006391/>, „Promova prezydenta Ukrainy Viktora Yushchenka na Maidani”, inf. 03 V 2023.

Ukrinform, „Mova ta identychnist v Ukraini na kinets 2022 roku”, [online] <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3648933-mova-ta-identychnist-v-ukraini-na-kinets-2022go-zbruc.html>, inf. 10 VI 2023.

V Donetske prozhyvaet bolee 100 natsyonalnoستي, [online] <http://ura.dn.ua/07.11.2013/147678.html>, inf. 09 VI 2023.

Literatura naukowa

Opracowania zwarte

- Antonyuk O., *Formuvannya etnopolityki ukrayins'koyi derzhavy: istorychni ta teoretyko metodolohichni zasady*, Kyiv 1999.
- Baluk W., *Koalicje gabinetowe na Ukrainie w latach 2002–2012*, Lublin 2012.
- Baluk W., *Koncepcje polityki narodowościowej Ukrainy. Tradycje i współczesność*, Wrocław 2002.
- Baluk W., *Kształtowanie systemu partyjnego Ukrainy w okresie transformacji ustrojowej (1987–2004)*, Wrocław 2006.
- Kozyrska A., *Pluralizm wyznaniowy a integracja narodu ukraińskiego po 1990 roku*, Toruń 2014.
- Voytyuk O., *Tatarzy Krymscy. Sytuacja narodu w warunkach zmieniających się państwowości*, Białystok 2018.
- Yevtukh V., *Pro natsional'nu ideyu, etnichni menshyny, mihratsiyi*, Kyiv 2000.
- Zhulyns'kyy M., *Natsional'na kul'tura za umov formuvannya novoyi suspil'hoji solidarnosti v Ukraini*, Kyiv 2010.
- Zorina V. Yu., Starchenko R. A., Stepanova V.V., *Etnicheskaya i etnopoliticheskaya karta Kryma*, Moskva 2017.

Artykuły naukowe

- Andrusieczko P., *Zmiany struktury narodowościowej i językowej na Ukrainie w kontekście wyników spisu powszechnego z 2001 roku*, „Sprawy Narodowościowe” 2004, nr 24–25.
- Baluk W., Doroshko M., *Historia – płaszczyzna wpływu w relacjach rosyjsko-ukraińskich w latach 2014–2022*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2022, nr 4.
- Baluk W., *Ukraińscy – między tożsamością polityczną a etniczną w okresie demokratyzacji*, [w:] *Studia z nauk społecznych i humanistycznych. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Bernarda Janusza Albina w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. M. S. Wolański, W. Baluk, Wrocław 2006. DOI: <https://doi.org/10.36874/RIESW.2022.4.7>.
- Bieleń S., *Identyfikacja Rosji w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Polityka zagraniczna Rosji*, red. S. Bieleń, M. Ruś, Warszawa 2008, s. 21.
- Bobryk W., *W historycznym potrzasku. Polityka wyznaniowa państwa a procesy etniczne na Ukrainie*, [w:] *Polityka etniczna. Teorie, koncepcje, wyzwania*, red. H. Chałupczak, R. Zenderowski, E. Pogorzała, T. Browarek, Lublin 2015.
- Browarek T., *Polityka etniczna i jej uwarunkowania w perspektywie badawczej*, [w:] *Uwarunkowania polityki etnicznej państwa polskiego po 1989 roku*, Lublin 2018.
- Czubocha K., *Separatyzm etniczny w dobie praw człowieka – nowe wyzwanie dla państwa narodowego i społeczności międzynarodowej*, Toruń 2012.
- Fedinets' Ch., *Pitannya ugors'koi menshini Zakarpattya na suchasnomu etapi ugors'ko-ukrayins'kikh diplomatichnikh vidnosin*, „Strategichni prioriteti” 2018, nr 1 (46).
- Gmerek T., *Edukacja tubylcza a szkolnictwo głównego nurtu – konteksty teoretyczne*, „Studia Edukacyjne” 2016, nr 41.

- Horowitz D. L., *Irredentas and Secessions: Adjacent Phenomena, Neglected Connections*, „International Journal of Comparative Sociology” 1992, vol. 33, nr 1. DOI: <https://doi.org/10.1177/002071529203300108>.
- Kłymonczuk W., *Ukraina w poszukiwaniu wolności – od Rewolucji Godności do wyborów parlamentarnych w 2014 roku*, „Wschód Europy” 2015, nr 1 (2). DOI: <https://doi.org/10.17951/we.2015.1.2.93>.
- Konarski W., *Krótkie wprowadzenie do terminologii etnokułturowej*, Kwartalnik Naukowy OAP UW „e-Politikon” 2012, nr 2.
- Kresina I. O., *Polityko-prawowi mekhanizmy formuvannya natsional'noyi identychnosti naselelnyya Donbasu*, „Naukova zapyska”, Kyiv 2015.
- Maliszewska A., *Ograniczenia w kształtowaniu się społeczeństwa obywatelskiego na Ukrainie*, „Adeptus” 2015, nr 5. DOI: <https://doi.org/10.11649/a.2015.005>.
- Malski M., Ziżńko I., *Mniejszości narodowe w systemie politycznym Ukrainy*, „Studia Europejskie” 2020, nr 1. DOI: <https://doi.org/10.33067/SE.1.2020.6>.
- Marczewska-Rytko M., Pomarański M., *Separatyzm i ruch separatystyczny – analiza terminologiczna*, [w:] *Ruchy separatystyczne*, red. M. Marczewska-Rytko, M. Pomarański, Lublin 2019.
- Menkiszak M., Domańska M., Żochowski P., *Rosja ogłasza aneksję czterech regionów Ukrainy*, „Ośrodek Studiów Wschodnich”, [online] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-10-03/rosja-oglasza-aneksje-czterech-regionow-ukrainy>, inf. 10 VI 2023.
- Miłoszewska D., *„Gazeta Wyborcza” a pomarańczowa rewolucja*, [online] https://repozytorium.amu.edu.pl/bits_tream/10593/963/1/Gazeta%20Wyborcza%20%20pomara%c5%84czowa%20rewolucja.pdf, inf. 10 VI 2023.
- Mykhal'chenko M., *Ukrayins'ka mriya ta natsional'na ideya: heneza, vzayemodiya*, „Politychnyy menedzhment” 2009, nr 6.
- Piechowska M., *Sytuacja społeczno-polityczna Tatarów Krymskich*, [online] https://pism.pl/publikacje/Sytuacja_spoeczno-polityczna_Tatarow_krymskich, inf. 10 VI 2023.
- Reznik O., *Volya ukrayintsiv do borot'by u viyni v konteksti formuvannya politychnoyi natsiyi*, [w:] *Ukrayins'ke suspil'stvo v umovakh viyny 2022*, red. Ye. Holovakha, S. Makeyeva, Kyiv 2022.
- Riabczuk M., *Między „Dzikim Zachodem” a WNP: ambiwalentna transformacja Ukrainy*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe w XXI wieku. Szanse i wyzwania*, red. M. A. Murzyn, J. Purchla, Kraków 2007.
- Rogozińska A., *Kijowski majdan – symbol narodowego przewrotu i jego reperkusje w opiniach prasy polskiej*, „Polityka i Bezpieczeństwo” 2016, nr 7.
- Savoyska S. V., *Movno-separatystychni tendentsiyi u politychnomu prostori Ukrayiny*, „Politychnyy menedzhment”, 2008, nr 2.
- Studennej-Srukwy M., *Ukraiński Donbas. Oblicza tożsamości regionalne*, Poznań 2014.
- Szumski A., *Status prawny Donieckiej Republiki Ludowej i Ługańskiej Republiki Ludowej*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2015, nr 1 (3).
- Świeżak P., *Znaczenie ruchu rusińskiego na Ukrainie*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2008, nr 7–8.
- Teres N., Jakubowski A., *Polityka etniczna Ukrainy*, [w:] *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, red. H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk, Lublin 2015.
- Tokarev A. A., *Institutsionalizatsiya ukrainskogo natsionalizma: ideologicheskiye razlichiya mezhdru partiyami «Svoboda» i «Pravyy Sektor»*, „Vestnik MGIMO-Universiteta” 2014, nr 6 (39).

- Tovt M., *Rol' i znachushchist' zakhystu prav natsional'nykh menshyn u dvostoronnikh ukrayins'kouhorsk'kykh vidnosynakh*, „Stratehichni priorytety” 2018, nr 1 (46).
- Tyshchenko Yu., *Politychni partiyi ta natsional'ni menshyny v otsinkakh ekspertiv. Zvit za rezul'tatamy ekspertnoho opytuvannya „Prava natsional'nykh menshyn, etnichnykh hrup na politychnu uchast' u vybornykh orhanakh”*, < http://www.ucipr.org.ua/publicdocs/party-national_minority2013.pdf >.
- Voynalovych V., *Heopolitychni oriyentatsiyi hromadyan Ukrainy yak vyjav tsyvilizatsiynoi identychnosti ukrayins'koho suspil'stva*, „Naukovi zapysky”, nr 2 (82).
- Voytyuk O., *Prawy Sektor oraz jego przyszłość w polityce wewnętrznej Ukrainy*, „Studia Politologiczne” 2016, nr 42.
- Wozniak T., *Sprzemierzona Ukraina. Przyczynek do kształtowania się ukraińskiego narodu politycznego*, [w:] *Ukraina*, red. B. J. Albin, W. Baluk, Wrocław 2002.
- Zvorych I., *Vplyv rehionalizmu na polityzatsiyu etnichnosti*, [w:] *Suchasna ukrayins'ka polityka: Polityky i politolohy pro neyi*, red. M. I. Mykhal'chenko, Kyiv 2008.
- Żyła M., *Separatyzm rosyjski i rosyjskojęzyczny na Ukrainie*, [w:] *Ruchy separatystyczne*, red. M. Marczevska-Rytko, M. Pomarański, Lublin 2019.